

*Metamorphoses & Chimaera în contract.
Clausula rebus sic standibus versus pacta sunt
servanda*

Coordonatori:

Prof. dr. Dr.H.c Valerius M. Ciucă

Lect. dr. Codrin Codrea

Autori:

Drd. Simona Geru

Drd. Andrei-Alexandru Solomon

I. Primum dividam

În rândurile de mai jos vom realiza o scurtă analiză asupra principalelor metode de salvagardare a contractului dezechilibrat de evenimente impredictibile. Pentru acest studiu de drept privat comparat vom urma structura celor șapte pași metodologici proprii metodei hermeneutice a școlii dreptului organic¹.

I.1. Lectura

Art. 1271. Impreviziunea

(1) Părțile sunt ținute să își execute obligațiile, chiar dacă executarea lor a devenit mai oneroasă, fie datorită creșterii costurilor executării propriei obligații, fie datorită scăderii valorii contraprestației.

(2) Cu toate acestea, dacă executarea contractului a devenit excesiv de oneroasă datorită unei schimbări excepționale a împrejurărilor care ar face vădit injustă obligarea debitorului la executarea obligației, instanța poate să dispună:

a) adaptarea contractului, pentru a distribui în mod echitabil între părți pierderile și beneficiile ce rezultă din schimbarea împrejurărilor;

b) încetarea contractului, la momentul și în condițiile pe care le stabilește.

(3) Dispozițiile alin. (2) sunt aplicabile numai dacă:

a) schimbarea împrejurărilor a intervenit după încheierea contractului;

b) schimbarea împrejurărilor, precum și întinderea acesteia nu au fost și nici nu puteau fi avute în vedere de către debitor, în mod rezonabil, în momentul încheierii contractului;

c) debitorul nu și-a asumat riscul schimbării împrejurărilor și nici nu putea fi în mod rezonabil considerat că și-ar fi asumat acest risc;

d) debitorul a încercat, într-un termen rezonabil și cu bună-credință, negocierea adaptării rezonabile și echitabile a contractului.

¹ V. M. Ciucă, C. Macovei, S. Panainte (coord.), *Școala dreptului organic, Vol. 1*, Editura Junimea, Iași, 2007, pp. 12-18.

I.2. Summa

Textul de lege interpolat în rândurile precedente stabilește regula în materie de executare a obligațiilor contractuale izvorâte din contracte sinalagmatice și cu executare succesivă. Brocardul pe care urmează să îl analizăm ia forma și, mai ales, conținutul principiului *pacta sunt servanda*, în sensul în care, indiferent de creșterea onerozității obligației contractuale proprii sau de diminuarea valorii contraprestației, intervenite pe fondul unui dezechilibru generat de modificarea condițiilor socio-economice, părțile trebuie să își onoreze obligațiile în condițiile incidente momentului încheierii contractului. Cu toate acestea, norma juridică la care am făcut referire instituie și excepția de la regula forței obligatorii a contractului, permițând în anumite condiții îndeplinite cumulativ adaptarea judiciară a contractului.

II. Secundum ponam casum

Deoarece conceptul legal *Geschäftsgrundlage* a fost modelat în Germania, este recomandat să examinăm mai îndeaproape evoluția juridică germană. Acceptarea conceptului de *Geschäftsgrundlage* a avut loc în perioada hiperinflației de după Primul Război Mondial. După o rezistență inițială la intervenție, Curtea Supremă (*Reichsgericht*, RG) a început inițial să asimileze situația în care executarea nu poate fi realizată cu cea a imposibilității executării; Curtea a făcut, de asemenea, referire la art. 157, 242 BGB, adică la prevederile privind buna-credință. Prima decizie în care RG a apelat la *Lehrgrundlage* a fost legată de vânzarea unui teren. La momentul contractării, terenul în cauză nu era încă deținut de vânzător, acesta urmând să-l achiziționeze de la proprietar, o companie care, la momentul respectiv, avea un interes financiar. Prețul convenit era în conformitate cu condițiile pieței actuale. Lichidarea companiei a fost întârziată, în timpul căruia prețurile terenurilor au crescut semnificativ, determinând o devalorizare a contractului. Prin urmare, vânzătorul nu mai era obligat să respecte contractul. RG a decis în favoarea cumpărătorului. Această decizie s-a bazat pe continuarea echivalenței între executare și contraprestație, așa cum a fost presupusă de părțile contractante la momentul încheierii contractului, și, astfel, continuarea echivalenței trebuie considerată ca fiind fundamentul contractului, așa cum a fost definit de către Oertmann. Cu toate acestea, vânzătorul nu a fost autorizat să se elibereze pur și simplu de contract, ci a trebuit să ofere cumpărătorului, la un preț mai mare, determinat de judecător și în conformitate cu prețurile actuale ale terenurilor, oportunitatea de a achiziționa terenul și, astfel, de a evita

dizolvarea contractului. Doar în cazul în care reclamantul (cumpărătorul) nu era de acord cu aceasta, pârâtul (vânzătorul) putea fi eliberat de contract².

După cel de-al Doilea Război Mondial, justiția germană s-a confruntat din nou cu probleme pentru care nu existau precedente. Este evident că efectele războiului au determinat ca doctrina *Geschäftsgrundlage* să joace un rol important în procesul judiciar. Instanțele au primit doar un sprijin limitat din partea legislației. Cea mai importantă reglementare de la adaptarea contractelor (*Vertragshilfeordnung*) din 1939 a fost *Gesetz über die richterliche Vertragshilfe* (Legea privind asistența judiciară pentru contracte) din 1952. Aceasta a abrogat și modificat legislația existentă, prevăzând că obligațiile asumate anterior datei de două martie 1945 pot fi modificate sau reziliate prin hotărâre judecătorească. O condiție prealabilă pentru utilizarea conceptului de *Geschäftsgrundlage* este producerea unui risc neobișnuit sau atipic din cauza unei crize neprevăzute sau a unor evenimente intervenite³.

Cazul următor, cunoscut sub numele de *Bohrhammerfall*⁴, poate ilustra această perspectivă. Reclamanta și-a asumat obligația de a produce un număr de *Bohrhammer* (rotopercurtor) de un model specific și deja învechit, pentru pârât. Ea știa că pârâtul intenționa să furnizeze *Bohrhammer* în Germania de Est. Ea a realizat, în plus, că *Bohrhammer*-ul putea fi vândut doar acolo din cauza naturii sale. După încheierea contractului, s-a constatat că *Bohrhammer*-ul nu putea fi importat în Germania de Est, din cauza Blocadei Berlinului. BGH a decis că, atât într-un contract de vânzare, cât și într-un contract de muncă (*Werkvertrag*), cumpărătorul, respectiv clientul (*Besteller*), trebuie să suporte riscurile legate de utilizarea bunurilor așa cum și-a propus. Cu toate acestea, BGH a interpretat faptele „că ambele părți și-au bazat contractul pe presupunerea că, în ciuda blocadei, deja existentă la încheierea contractului, livrarea va fi posibilă în viitorul apropiat” și „intenția cu privire la utilizarea bunurilor (*Verwendungszweck*)” ca fiind nu conținutul, ci baza contractului. Prin urmare, pârâta a fost „eliberată de obligația de a accepta și plăti pentru ele”. Cu toate acestea, contractul trebuia adaptat la circumstanțele schimbate în considerarea principiului bunei credințe, iar pârâta trebuia să plătească o pătrime din suma totală. În această măsură, cheltuielile reclamantei suportate în legătură cu implementarea contractului au fost compensate.

²Reichsgericht Urt. v. 03.02.1922, Az.: Rep. II. 640/21, disponibil la <https://research.wolterskluwer-online.de/document/d2e8ed0e-7f02-4fc9-a188-01048f3e2f2b>, accesat la 20.04.2020.

³J. Meinecke, *Frustration in The West German Law Of Contract*, în *Irish Jurist*, vol. 13, nr.1/1978, pp.83-111.

⁴Bundesgerichtshof Urt. v. 16.01.1953, Az.: I ZR 42/52, disponibil la https://www.prinz.law/urteile/bgh/I_ZR_42-52, accesat la 25.04.2020.

III. Tertium historia regulae explorabo

Cu scopul de a contura o imagine cât mai limpede a evoluției efectelor contractului, și implicit pentru a putea construi o hermeneutică organică în legătură cu adaptarea contractului, vom începe cercetarea prospectiv-exploratorie pe axa verticală a comparației, urmărind simultan inclusiv o mai bună comprehensiune cu privire la procesul devenirii regulii de drept⁵ (sau mai bine zis al ansamblului de norme juridico-morale referitoare la adaptarea contractului).

În mod concret, pornim în interpretarea noastră de la Epoca Veche a dreptului roman. În această epocă, în care *jus civile* a fost marcat de suveranitatea formalismului juridic, încheierea și executarea contractelor solemne erau caracterizate de formalități și de ceremonii⁶, pe care privind retrospectiv le putem considera veritabile condiții *ad validitatem*. În timpul proxim adoptării *Lex Duodecim Tabularum*, raporturile juridice obligaționale convenționale erau limitate la două primitive contracte formale, și anume *mancipatio*, respectiv *nexum*, contract de împrumut de bani considerat în general a fi cel mai vechi contract al dreptului roman⁷. De asemenea, în funcție de formalitățile necesare încheierii contractelor solemne, aceste contracte au fost împărțite în trei categorii. Prima categorie este reprezentată de contractele încheiate *per aes et libram*, din care face parte și *nexum*, cea de-a doua consta în contractele încheiate prin rostirea unei formule verbale solemne, iar ultima categorie este cea a contractelor *litteris*, încheiate prin înscrieri formale făcute în *codex*-ul în care erau trecute veniturile și cheltuielile *domus*-ului de către fiecare *pater familias*⁸.

Cu titlu de exemplu, pentru a ilustra formalismul specific încheierii și executării unui contract, vom detalia modalitatea încheierii unui contract *per aes et libram*, mai exact încheierea unui *nexum*. Astfel, procedura de încheiere a *nexum*-ului cuprinde două faze: prima fază este identică prin comparație cu formalitățile *mancipatiunii* și implică prezența creditorului și a debitorului, alături de cinci martori, în fața unui *libripens* (purător de balanță și de lingou de aramă), urmând ca banii să fie cântăriți, verificați și remiși debitorului, cea de-a doua fază, cunoscută drept *damnatio* presupunea consolidarea legăturii (*vinculum*) de supunere a debitorului, care lua naștere odată cu încheierea *nexum*-ului între împrumutător și împrumutat, acesta din urmă

⁵ V. M. Ciucă, *Drept privat comparat. Lecțiuni. Vol. I. Prolegomene. Ediția a III-a, corrigenda, addenda et incrementa*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, Iași, 2019, p. 25.

⁶ V. M. Ciucă, *Drept roman. Lecțiuni. Vol. II. Ediția a II-a, addenda, corrigenda et augmenta*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, Iași, 2014, p. 383.

⁷ W. L. Burdick, *The principles of Roman law and their relation to modern law*, Editura The Lawbook Exchange, Ltd., Clark, New York, 2012, p. 432.

⁸ V. Hanga, M. D. Bob, *Curs de drept privat roman - Ediția a IV-a, revizuită și adăugită*, Editura Universul Juridic, București, 2011, pp. 237-240.

fiind obligat la restituirea sumei deoarece s-a supus formulei sacramentale⁹ („*Damnus esto... reddere sive dare!*”¹⁰). Mai mult decât atât, în momentul executării obligației de restituire a sumei, la scadență, de către debitorul împrumutat, liberarea debitorului de datorie avea loc prin rostirea unei formule de contra-*damnatio*, tot într-un cadru ceremonial invers, dar similar, în perfectă simetrie juridică, ceea ce avea ca rezultat dezavuarea principalului efect al *damnationii*, mai exact luarea în stăpânire de către creditor a persoanei debitorului prin *manus injectio* în lipsa prestației contractuale la care era îndrituit cel dintâi¹¹. Deducem din cele menționate în cadrul acestui paragraf un anumit element ritualic specific raporturilor juridice obligaționale dintr-o societate infratribală.

În acest punct câteva precizări terminologice sunt necesare. Termeni precum *conventio*, *contractus* sau *pactum* au fost folosiți de către romani pentru a desemna încheierea unei înțelegeri între două părți. Cu toate acestea, acești termeni nu reprezintă sinonime din punct de vedere juridic întrucât chiar dacă există o *conventio*, acest aspect nu implică faptul că există întotdeauna și un *contractus*, respectiv o obligație (sanționată cu acțiune în justiție) născută pe cale convențională. Așadar, primul termen înseamnă convergența într-un punct comun a două voințe distincte cu privire la un scop sau obiect comun părților, în timp ce contractul, o primă specie a convențiilor, reprezintă acea *conventio* care produce efecte juridice și din care izvorăsc obligații civile contractuale, drept consecință a sancționării acestor obligații de către *jus civile* cu acțiuni în justiție¹². În plus, remarcăm faptul că, în această epocă a dreptului roman, dominată de formalism rigid, simplul consimțământ al părților nu este suficient pentru încheierea validă a unui contract, implicit pentru nașterea unei legături juridice sancționată prin acțiuni (*juris vinculum*), ci înțelegerea părților trebuie să îmbrace o formă solemnă prevăzută de lege sau trebuie să privească un anumit obiect al contractului¹³. În ceea ce privește pactul, cea de-a doua specie a convențiilor, acesta are un sens similar cu contractul, în sensul în care presupune un acord de voințe, prin care părțile se pun de acord sau se împacă (de aici și termenul de *pactum*), însă nu este sancționat cu acțiuni judiciare de către *jus civile*, fiind considerat izvor de obligații doar în dreptul honorar¹⁴.

Odată cu trecerea timpului, multe dintre aceste formalități dispar complet sau ajung să reprezinte simple obiceiuri simbolice în operațiunile juridice. Această schimbare de paradigmă survine pe fondul stabilirii unui număr însemnat de peregrini în cetatea Romei, și este determinată, în consecință, de dinamizarea și accelerarea schimburilor economice, comerciale la Roma. În acest context, vechile forme contractuale, caracterizate de formalismul rigid al vechiului *jus civile*, nu mai

⁹ V. M. Ciucă, *Drept roman...*, *op. cit.*, p. 384.

¹⁰ *Idem*.

¹¹ *Ibidem*, pp. 384-385.

¹² *Ibidem*, pp. 273-274.

¹³ W. L. Burdick, *op. cit.*, pp. 431-432.

¹⁴ V. M. Ciucă, *Drept roman...*, *op. cit.*, p. 274.

corespund noilor necesități sociale și sunt treptat înlocuite. Prin urmare, pe lângă vechile contracte iau naștere, în preajma sfârșitului Republicii, contractele reale, care se încheie prin simpla remitere a bunului și cele consensuale, care pot fi încheiate prin consimțământul părților, validitatea acestora fiind supusă unor condiții de fond, iar nu și de formă¹⁵. În mod concret, după cum s-a evidențiat în doctrină, noile contracte sunt adevărate pacte, acorduri de voință lipsite de veșmântul formei sau al formulelor solemne, dar care au fost considerate contracte fiindcă erau de o importanță considerabilă¹⁶.

Aceste noi și ingenioase construcții juridice romane sunt cele care inoculează cu noi nuanțe raporturile juridice civile obligaționale în dreptul roman, precum sunt două din cele patru constante valori umane, juridico-morale, perene și universale, *bona fides* și *aequitas*¹⁷. Așadar, este de la sine înțeles faptul că într-o nouă lume, precum cea de la finele Republicii romane, în care circuitul civil și activitatea comercială au în vedere nu numai prezentul, ci și viitorul, debitorul își va executa în viitor obligația, iar acesta trebuie să rămână constrâns printr-un mijloc (*vinculum juris*) la executarea obligației sale față de creditorul său; spre deosebire de legătura obligațională specifică delictului, în cazul contractului aceasta apare ca un *artefax*, dar care prezintă elementele esențiale unei legături la fel de puternice precum cea care poartă asupra autorului unei fapte ilicite și prejudiciabile¹⁸.

În Epoca Clasică a dreptului roman, aspectele esențiale cu privire la *vinculum juris* sunt surprinse și evidențiate de către jurisconsultul *Gaius* în următoarea definiție, pe care o regăsim și în opera jurisprudențială quadripartită, restauratoare, din perioada postclasică a dreptului roman, mai exact în Instituțiunile lui *Justinian*: „*Obligatio est iuris vinculum quo necessitate adstringimur alicuius solvendae rei secundam nostrae civitates iura. [...] Obligația este o legătură juridică, în temeiul căreia suntem constrânși să facem o prestație în conformitate cu dreptul cetății noastre*”¹⁹. În plus, jurisconsultul clasic *Julius Paulus* este cel care în distincția pe care o realizează între obligație și dobândirea drepturilor reale, ne indică faptul că obligația este un drept personal, care impune necesitatea ca debitorul să-și execute datoria, ceea ce îl pune în legătură, direct și personal, cu persoana creditorului²⁰. Din aceste considerente, același jurisconsult evidențiază mai multe aspecte esențiale obligațiilor contractuale, cum sunt caracterul relativ al legăturii juridice, dependența creditorului, în ceea ce ține de satisfacerea dreptului său, de executarea obligației din

¹⁵ V. Hanga, M. D. Bob, *op. cit.*, pp. 231-232.

¹⁶ *Ibidem*, p. 232.

¹⁷ V. M. Ciucă, *Drept privat...*, *op. cit.*, p. 23.

¹⁸ V. M. Ciucă, *Drept roman...*, *op. cit.*, p. 74.

¹⁹ *Instituțiile lui Justinian*, trad. și note de V. Hanga, M. D. Bob, Editura Universul Juridic, București, 2009, pp. 276-277.

²⁰ M. D. Bob, *Obligația contractuală în dreptul roman cu trimiteri comparative la Codul civil*, Editura Universul Juridic, București, 2015, p. 31.

partea debitorului, precum și constrângerea, care este fundamentul acestei legături juridice și care planează asupra celui din urmă menționat, în virtutea principiului forței obligatorii a contractului²¹.

În acest din urmă sens, trebuie să facem distincția între obligațiile naturale și obligațiile civile. Prima categorie de obligații reprezintă obligațiile juridice nesancționate cu acțiuni în justiție, care strict din punct de vedere formalist, sunt lipsite de elementul esențial, și anume dreptul creditorului de a-l constrânge pe debitor să execute obligația, inițial prin acțiune în fața instanței de judecată și, ulterior, prin executare silită; însă din perspectiva dreptului natural, executarea acestui tip de obligații naturale perfecte este posibilă oricând, iar odată efectuată aceasta este valabilă și nu constituie plată nedatorată²². Cea de-a doua categorie, a obligațiilor civile, cuprinde obligațiile care sunt sancționate cu acțiune de către *jus civile*, sancționare care conferă creditorului obligației dreptul de a apela la acțiunea în justiție corespunzătoare pentru a obține executarea, eventual, forțată a prestației pe care o promisese sau la care se obligase debitorul prin încheierea contractului²³. De asemenea, din aceste considerente reiese importanța pe care o comportă pentru executarea obligațiilor contractuale în dreptul roman principiul *pacta sunt servanda*, și, pe cale de consecință, relevanța practică pe care sancționarea cu acțiuni în justiție a unei obligații o prezintă pentru acest principiu, al forței obligatorii a contractului. Aceste aspecte esențiale pentru perspectiva romanistă în materia efectelor obligațiilor reies poate cel mai clar din concepția exprimată de către jurisconsultul clasic *Juventus Celsus* în cadrul Digestelor, XLIV.7.51: „*Nihil aliud est actio quam jus quod tibi debeatur iudicio persequendi*. Acțiunea nu este altceva decât mijlocul de a urmări în justiție ceea ce ni se datorează”²⁴.

În legătură cu liberarea de datorie a debitorului în Epoca Postclasică a dreptului roman, notăm faptul că soluția aleasă de către *Justinian*, în caz de pierire fortuită a bunului care făcea obiectul obligației contractuale și în caz de imposibilitate fortuită a executării obligației contractuale, consta în stingerea obligației²⁵. Cu toate acestea, în dreptul postclasic roman principiul *pacta sunt servanda* prevala, în condițiile în care executarea obligației contractuale nu era imposibilă din cauza elementelor externe voinței sau controlului debitorului, ci doar devenea mai oneroasă sau mai dificil de îndeplinit. În consecință, obligația contractuală nu se stinge, ci subzista, chiar și în condițiile în care pentru executarea acesteia debitorul trebuia să efectueze eforturi suplimentare sau creditorul ar fi fost nevoit să accepte o prelungire a termenului de executare,

²¹ M. D. Bob, *op. cit.*, p. 32.

²² V. M. Ciucă, *Drept roman...*, *op. cit.*, pp. 64-66.

²³ G. May, *Éléments de droit romain, à l'usage des étudiants des Facultés de droit. Neuvième Edition*, Librairie de la Société du Recueil, Paris, 1907, pp. 383-385.

²⁴ M. D. Bob, *op. cit.*, p. 32.

²⁵ V. M. Ciucă, *Drept roman...*, *op. cit.*, p. 582.

indiferent de faptul că debitorul nu putea să prevadă aceste aspecte la încheierea contractului²⁶. În acest context juridic, nu putem vorbi de posibilitatea adaptării contractuale pe cale convențională sau judiciară, pe fondul incidenței impreviziunii.

Totuși dreptul roman postclasic, exponent al schimbării de optică, al promovării valorilor jusnaturaliste în detrimentul formalismului pozitivist și rigid, cu al său spirit universalist, civilizator, nu este complet străin de o adaptare a contractului în conformitate cu voința comună reală a părților contractuale. Astfel, luăm cu titlu de exemplu postura judecătorului roman din Epoca Postclasică investit cu judecata unui proces de *aequitas* cu privire la executarea obligației debitorului unui contract imperfect, fără o calificare juridică oferită de către părțile care l-au încheiat sau incomplet, în cazul lipsei unei clauze esențiale. În această ipoteză, în temeiul principiului *Potius ut valeat quam ut pereat contractus*, al salvării contractului, judecătorul roman își va contura soluția în jurul unei alte mari valori constante juridico-morale, *libertas sive voluntas*, plecând de la teoria autonomiei de voință, acesta din urmă va proceda la evaluarea referințelor circumstanțiale, reieșite chiar din probe indirecte, pentru a reuși să identifice voința internă și reală a părților contractuale²⁷.

Într-adevăr, acest caz ilustrează salvarea contractului în cazul în care contractul este imperfect, lipsit de calificare juridică sau incomplet, în sensul lipsei unei clauze esențiale, mai concret în cazul în care este pusă în discuție nulitatea contractului sau validitatea încheierii sale. Cu toate acestea, regăsim în acest mod de interpretare juridică, specific perioadei postclasice a dreptului roman, nu numai sâmburele salvării contractului în cazul incidenței nulităților juridice, ci inclusiv miezul conceptului juridic de adaptare contractuală cu privire la momentul executării obligațiilor contractuale. Cu alte cuvinte, aici regăsim principala rădăcină a adaptării contractului în caz de impreviziune, care este fundamentată tot pe conferirea de eficiență aceluiași principiu juridic enunțat anterior, cel al salvării contractului.

În ceea ce privește adaptarea contractuală extrajudiciară, în dreptul roman postclasic sunt recunoscute diverse pacte care privesc acomodarea sau chiar modificarea consimțământului inițial al părților contractuale²⁸. Cunoscute și sub denumirea de *pacta bonae fidei adjecta* sau doar *pacta adjecta* (pact adăugat), acestea puteau fi adăugate contractului principal în momentul în care era încheiat (*in continenti*) sau ulterior (*ex intervallo*) și erau împărțite în două categorii: pacte care micșorează obligația născută din contract (*pacta ad minuendam obligationem*), respectiv pacte care măresc obligația contractuală (*pacta ad augendam obligationem*)²⁹. Împăratul Justinian este cel

²⁶ *Idem*.

²⁷ V. M. Ciucă, *Drept roman...*, *op. cit.*, pp. 71-72.

²⁸ V. V. Bărbat, *Adaptarea contractului în dreptul românesc și în dreptul comparat*, Editura Universul Juridic, București, 2022, p. 71.

²⁹ M. V. Jakotă, *Drept roman, vol. II*, Editura Fundației „Chemarea”, Iași, 1993, pp. 450-451.

care a permis părților contractuale să prevadă în contract convenții accesorii, inserate tocmai pentru a servi scopului completării sau modificării clauzelor contractuale, a căror valabilitate era strâns legată de valabilitatea contractului principal, după cum ne indică și textul Digestelor, în *Liber secundus, Titulus XIV, 7, 5*: „*Ea enim pacta insunt, quae legem contractui dant, id est quae in ingressu contractus facta sunt*”³⁰.

După cum este evidențiat în literatura juridică de specialitate, principiul *pacta sunt servanda* continuă să guverneze spiritul raporturilor juridice contractuale și în Evul Mediu deoarece în acest timp predomină concepția potrivit căreia încălcarea cuvântului dat, cuprins în angajamentul luat față de o altă persoană (cum este cazul obligației *ex contractu*), în temeiul sacralizării treptate a contractului, atrăgea mânia divinității asupra celui care nu își onorează cuvântul și aducea atingere preceptelor religioase creștine³¹.

Orientarea către jusnaturalism și consensualism a dreptului contractelor în Evul Mediu este continuată prin *Decretum Gratiani*, opera de mare sinteză a călugărului camald Gratian, născută dintr-o inițiativă privată, care devine esența interpretării juridice întrucât reușește armonizarea discordanțelor textelor de autoritate aparținând celor două mari școli hermeneutice ale vremii, școala civilistilor, respectiv cea a juriștilor canoniști³². Deși dreptul canonic urmărește reglementarea raporturilor interne dintre diversele structuri ecleziastice, respectiv dintre aceste structuri și credincioși, ci nu reglementarea relațiilor sociale generale, cum, de exemplu, o face dreptul islamic³³, prin opera grațiană au fost urmărite și scopuri adiacente, unul dintre acestea constând în implicarea Bisericii în dinamica relațiilor sociale prin intermediul reglementării anumitor raporturi juridice de interes canonic³⁴. Este adevărat faptul că, fiind urmărit acest scop, a fost impus principiul *pacta sunt servanda* între părțile contractuale, în conformitate cu relativitatea raporturilor juridice contractuale, specifică dreptului roman clasic, însă, concomitent, a fost reglementată integrarea unor valori sociale ideale, cum sunt: *bona fides* în executarea obligațiilor contractuale, *aequitas* în domeniul dreptului contractelor, prin afirmarea principiului echivalenței prestațiilor cocontractanților, dar și drepturile non-lezionare³⁵.

Schimbarea interpretării hermeneutice, formalistă și rigidă, a principiului forței obligatorii a contractului este atribuită Sfântului Toma din Aquino³⁶. În lucrările Sfântului Toma din Aquino sunt evidențiate nu numai onorarea cuvântului dat sau concepția conform căreia, în general, contractul și

³⁰ V. M. Ciucă, *Drept roman...*, op. cit., p. 517.

³¹ V. V. Bărbat, op. cit., p. 78.

³² V. M. Ciucă, *Drept privat...*, op. cit., p. 174.

³³ A. Bonciog, *Curs de drept privat comparat*, Editura Universul Juridic, București, 2010, p. 211.

³⁴ V. M. Ciucă, *Drept privat...*, op. cit., pp. 174-175.

³⁵ *Ibidem*, p. 175.

³⁶ V. V. Bărbat, op. cit., p. 78.

obligățiile rezultate din acesta trebuie îndeplinite până la capăt, inclusiv față de cei care sunt de rea-credință, ci și posibilitatea modificării executării obligațiilor izvorâte din contract în ipoteza în care circumstanțele existente la încheierea contractului, referitoare la persoanele și obiectele implicate în raportul juridic contractual, se schimbă pe parcursul executării acestuia³⁷.

Această paradigmă, construită pe reperatele valorilor sociale ideale de interes canonic, precum *aequitas*, dreptul natural și *bona fides* în executarea obligațiilor contractuale, este ilustrată în cuprinsul *magnum opus*-ul Sfântului Toma din Aquino, *Summa theologiae*³⁸. În acest sens, oferim cu titlu de exemplu, următoarele pasaje din *Quaestio 77, Ila Ilae*, care ilustrează eliminarea elementelor lezionare din raportul juridic contractual pentru a salva manifestarea de voință inițială a părților: „Apoi, nu pare să fie nepermisă realizarea printr-o convenție a ceea ce trebuie realizat din datoria onestității. Dar, potrivit Filosofului (Aristotel, *n.n.*), în *Etica <nicomahică>*, VIII, în prietenia bazată pe utilitate, recompensa trebuie făcută în funcție de utilitatea obținută de acela care primește beneficiul (...) prețul corect va depinde nu doar de lucrul vândut, ci și de pierderea pe care vânzarea o aduce vânzătorului (...) Totuși, cel care află că obține un mare folos din lucrul cumpărat poate din proprie voință să îi plătească vânzătorului ceva mai mult, ceea ce ține de onestitatea sa”³⁹.

În aceste concepții identificăm rădăcinile și evoluția doctrinei clausulei tacite *rebus sic standibus*, care presupune facultatea oricărui cocontractant de a cere revizuirea contractului în cazul în care circumstanțele avute în vedere la încheierea contractului s-au schimbat și au generat o disproporție vădită între prestațiile contractuale⁴⁰. Temeiul pe care se fundamentează această clausulă este cel potrivit căruia circumstanțele de la momentul încheierii contractului sunt considerate drept unul dintre motivele esențiale încheierii respectivului contract de către părți, fiind subînțeles acest aspect în cuprinsul contractului. Cu privire la dreptul neo-roman de factură scolastică, crearea formulei de imediată aplicare a clausulei *rebus sic standibus*, considerată și condiție implicită a contractului încheiat, îi aparține exponentului școlii glosatorilor, Franciscus Accursius, aceasta fiind ulterior aplicată de către postglosatorul Baldus, care mai adaugă o condiției acestei clausule, implicând faptul că promisiunea contractuală trebuie interpretată potrivit regulilor aplicabile, neschimbate, de la momentul încheierii contractului⁴¹.

Contextul în care este formată, consolidată și răspândită clausula *rebus sic standibus* în dreptul medieval al contractelor este cel determinat de caracterul cosmopolitan al dreptului neo-

³⁷H. Wehberg, *Pacta sunt servanda*, 53 AJIL 1959, pp. 776-777, disponibil la https://www.trans-lex.org/129500/_/%20wehberg-hans-pacta-sunt-servanda-53-ajil-1959-at-775/, accesat la 24.04.2024.

³⁸ P. Malaurie, *Antologia gândirii juridice*, trad. de Doina Jela-Despois, Editura Humanitas, București, 1997, pp. 54-64.

³⁹ Toma din Aquino, *Summa theologiae. Volumul III (Ila Ilae)*, trad. de Laura-Maria Popoviciu, Editura Polirom, Iași, 2016, pp. 535-536.

⁴⁰ H. Wehberg, *art. cit.*, p. 777.

⁴¹ V. Bărbat, *op. cit.*, p. 78.

roman de factură scolastică, caracter care reiese din faptul că este învățat la fel, folosindu-se aceleași opere juridice drept texte de autoritate, și că este predat în universitățile europene apusene în limba latină⁴². În esență, acest drept devine dreptul întregii comunități academice, iar împreună cu dreptul canonic ajunge să formeze ceea ce avea să fie cunoscut sub denumirea de *jus commune*, drept în mod substanțial supranațional și universal deoarece aplicabilitatea sa nu este oprită de granițe. Prin urmare, răspândirea lui *jus commune* pe întinderea continentală a Europei este rațiunea care explică, inclusiv raportat la materia juridică a prezentei analize, o anumită unitate în materia obligațiilor, care în familia de drept romano-germanică este fundamentată pe temelia dreptului roman postclasic⁴³.

Aplicări ale regulii de adaptare a contractului, stabilită prin clausula implicită *rebus sic standibus*, au fost încercate în dreptul civil francez înainte de adoptarea Codului civil napoleonian în 1804, fără reușită, iar ulterior intrării în vigoare a acestei codificări matrice, clausula *rebus sic standibus* este respinsă în mod repetat atât prin intermediul jurisprudenței Curții de Casație franceze, cât și de către școala exegetică a dreptului francez⁴⁴.

Această optică a vechiului drept civil francez față de revizuirea contractului, de excludere a adaptării contractuale judiciare, este poate cel mai bine ilustrată de soluția cuprinsă în Decizia nr. 76.1.103 din data de 6 martie 1876 a Curții de Casație franceze, cunoscută și sub denumirea de speța *Canal de Craponne*⁴⁵. În speță, părțile încheiaseră un contract în anul 1567 ce avea ca obiect asigurarea irigației unei grădini, contractul menținându-și valabilitatea pentru mai mult de 3 secole. Pe parcursul executării în timp a contractului, taxa fixă stabilită drept contraprestație pentru serviciile de irigare a devenit în timp vădit disproporționată valoric, neacoperind nici măcar costurile de întreținere a canalelor de irigare. Astfel, deși inițial Curtea de Apel din Aix a adaptat cuantumul taxei prin raportare la noua situație economică, în anul 1876, printr-o decizie, *Cour de cassation* a anulat decizia Curții de Apel invocând drept temei încălcarea adusă principiului forței obligatorii a contractului⁴⁶. În mod concret, considerentul decisiv în jurul căreia s-a conturat această soluție a instanței supreme franceze a fost cel potrivit căruia nu este în puterea instanțelor de judecată, oricât de justă și echitabilă ar putea părea o astfel de soluție, să ia în considerare

⁴² R. C. van Caenegem, *European Law in the Past and the Future. Unity and Diversity over Two Millennia*, Editura Cambridge University Press, Cambridge, 2002, p. 13.

⁴³ *Ibidem*, pp. 13-19.

⁴⁴ G. Ripert, J. Boulanger, *Traité élémentaire de droit civil de Marcel Planiol, revu et complété, Deuxième Édition, Tome deuxième*, Editura Librairie Générale de Droit et de Jurisprudence, Paris, 1947, p. 167.

⁴⁵ F. Terré, P. Simler, Y. Lequette, F. Chénéde, *Droit civil. Les obligations, 12e édition*, Editura Dalloz, Paris, 2019, p. 705.

⁴⁶ D. Holban, M. Irineu, *Impreviziunea. "Pictogramele" hazardului avantajului injust și emoțiile Invidiei romane*, p. 10, disponibil la https://www.centrulrobertianum.ro/cercul-de-hermeneutica-juridica/res/prelectiuni/Diana_Holban_Irineu_Martincu_-_Impreviziunea.pdf, accesat la 28.03.2024.

schimbarea timpului și a circumstanțelor pentru a adapta convenția părților și pentru a insera clauze noi care să le înlocuiască pe cele deja liber consimțite de către părți⁴⁷.

În esență, această decizie, care aparține instanței supreme din jurisdicția propriu-zis judecătorească a autorității judecătorești franceze, ci nu instanței supreme din jurisdicția administrativă, *Conseil d'Etat*⁴⁸, reprezintă jurisprudența principală după care instanțele civile franceze se vor ghida în practica lor pentru aproape un secol și jumătate, în ceea ce privește materia adaptării contractului și în poziționarea față de teoria impreviziunii. Prin soluția la care am făcut referire în rândurile de mai sus a fost consfințită următoarea optică a dreptului francez al contractelor și implicit a practicii judecătorești civile franceze: o obligație contractuală trebuie îndeplinită în conformitate cu termenii și condițiile stabilite în convenția din care a izvorât, fără a fi permisă luarea în considerare a variațiilor de valoare cauzate de evenimentele ulterioare încheierii contractului⁴⁹. În schimb, teoria impreviziunii și adaptarea judiciară a contractului au fost admise în dreptul administrativ francez în anul 1916 prin decizia *Conseil d'Etat* în cauza *Gaz de Bordeaux*, poziționare justificată, potrivit opiniilor doctrinare, specificului contractelor de concesiune din dreptul administrativ francez (prin intermediul cărora deseori se asigură continuarea oferirii unor servicii publice), conform cărora eșecul concesionarului nu numai că nu este urmărit, dar nici dezirabil în vreo măsură întrucât conduce implicit la împiedicarea exploatarea serviciului public în cauză⁵⁰.

În dreptul civil francez, potrivit doctrinei, originea adaptării contractului este atribuită instituției juridice a leziunii, mai exact modalității de tratare a disproporțiilor de ordin pecuniar⁵¹. Codul civil napoleonian afirmă energic prevalența principiului forței obligatorii a contractului în art. 1134, care întărește concepția conform căreia convențiile valabil încheiate, în condițiile legii, țin loc de lege pentru cocontractanți⁵². Cu toate acestea, teza finală a aceluiași text de lege coroborată cu art. 1135 din Codul civil francez din 1804, impune executarea obligațiilor contractuale cu bunăcredință și cu respectarea consecințelor derivate din exigențele echității, obiceiului sau legii, pe care acestea din urmă le conferă obligației în funcție de natura sa⁵³. În plus, conform unei opinii din literatura juridică de specialitate, la care aderăm, cultura juridică franceză în materie de dreptul

⁴⁷ P. Malaurie, L. Aynès, P. Stoffel-Munck, *Droit des obligations*, Editura LGDJ, Paris, 2022, p. 405.

⁴⁸ V. M. Ciucă (coord.), L. Damșa, G. Durac, T. Rawlings, D. Stoica, M. Vârnăv, *Lecții de drept privat comparat. Vol. II. Instituții în dreptul privat comparat. Putere judiciară, jurisdicții și acțiuni*, Editura Fundației Axis, Iași, 2005, pp. 74-75.

⁴⁹ G. Ripert, J. Boulanger, *op. cit.*, p. 166.

⁵⁰ P. Malaurie, L. Aynès, P. Stoffel-Munck, *op. cit.*, p. 406.

⁵¹ V. Bărbat, *op. cit.*, p. 107.

⁵² M. Planiol, *Traité élémentaire de droit civil, Conforme au programme officiel des Facultés de Droit, Huitième Édition, Tome deuxième*, Editura Librairie Générale de Droit & de Jurisprudence, Paris, 1921, p. 384.

⁵³ „Les conventions obligent non-seulement à ce qui y est exprimé, mais encore à toutes les suites que l'équité, l'usage ou la loi donnent à l'obligation d'après sa nature.” în *Code Napoleon, édition originale et seule officielle*, L'Imprimerie Impériale, Paris, 1807, p. 292.

contractelor evidențiază importanța menținerii bunei-credințe în faza de negociere a contractului, și *a fortiori* această condiție trebuie să fie reflectată într-o conduită a cocontractanților caracterizată de cinste și bună-credință, în ipoteza în care aceștia vor fi puși în fața unor circumstanțe imprevizibile⁵⁴.

Din cuprinsul art. 1134 din Codul civil napoleonian decurg o serie de consecințe. O primă consecință firească a acestei forme de exprimare a principiului forței obligatorii a contractului, înțeles ca lege a părților, constă în faptul că debitorul se poate elibera de îndeplinirea obligației sale doar printr-un *mutuus dissensus*, o revocare ulterioară încheierii contractului. Mai departe, o altă consecință este reprezentată de limitarea libertății judecătorului de a interpreta contractul strict în funcție de ceea ce părțile au dorit să prevadă cu privire la executarea prestației fiecărui contractant, fiindu-i permis să recurgă la litera legii doar în tăcerea convenției, în scopul clarificării acordului de voințe interne al cocontractanților. Din această perspectivă, judecătorul este plasat în fața termenilor și clauzelor unei convenții, pe care nu le poate modifica, sub pretextul că pentru o parte a contractului condițiile executării obligației au devenit contrare echității, transformând obligația într-una excesiv de oneroasă⁵⁵.

Prin urmare, din considerentele anterior expuse, am putea deduce faptul că singura modalitate de adaptarea a contractului este reprezentată de revizuirea acestuia de către cocontractanți pe cale extrajudiciară, prin încheierea unei noi convenții de modificare a contractului inițial⁵⁶. Cu toate acestea, perspectiva anterior descrisă nu este corectă întrucât, inclusiv în vechiul drept civil francez, judecătorul nu era complet lipsit de mijloacele necesare unei ajustări a contractului. Conform susținerilor mai multor autori din literatura juridică de specialitate, chiar dacă nu putea modifica direct un contract dezechilibrat, judecătorul francez ar fi avut cum să realizeze acest lucru indirect, folosindu-se de alte resurse pe care le avea la îndemână, precum interpretarea contractului, principiul bunei-credințe în executarea contractului, având chiar posibilitatea de a dispune prin hotărâre judecătorească deschiderea unei renegocieri de către părți, în acest din urmă caz cel considerat vinovat de perpetuarea dezechilibrului contractual fiind cocontractantul care refuză renegocierea cerută de către partenerul său contractual împovărat de schimbarea circumstanțelor⁵⁷.

Autorii de doctrină franceză de la mijlocul secolului trecut opinau în sensul în care, în realitate, adaptarea contractului este cerută nu pentru că ar fi incidente circumstanțe neprevăzute, ci

⁵⁴ V. Bărbat, *op. cit.*, p. 111.

⁵⁵ A. Colin, H. Capitant, *Cours élémentaire de droit civil français, Tome deuxième, Septième Édition, Entièrement refondue*, Editura Librairie Dalloz, Paris, 1932, pp. 65-67.

⁵⁶ M. Planiol, *op. cit.*, pp. 384-385.

⁵⁷ P. Malaurie, L. Aynès, P. Stoffel-Munck, *op. cit.*, p. 409.

pentru că a fost rupt echilibrul contractual existent în ziua încheierii contractului. În opinia majoritară a doctrinei civiliste franceze, motivul de fapt pe care se întemeiază revizuirea unui contract este apariția unei leziuni posterioare încheierii contractului, însă contează mult prea puțin dacă părțile au prevăzut sau nu aceste schimbări de circumstanțe. Astfel, ceea ce ar trebui revizuit în acest caz este însăși justiția comutativă întrucât cererea adaptării contractului introdusă de către un contractant ar veni în contradicție cu forța obligatorie a contractului pe care l-a încheiat⁵⁸. În mod concret, debitorul obligației nu putea pretinde în fața instanței de judecată că obligația sa a devenit prea oneroasă, iar creditorul obligației nu realiza niciun abuz de drept, prevalându-se de un drept cu un conținut definit și exercitat fără scopul de a prejudicia partenerul contractual, și nici nu se îmbogățea fără justă cauză, cauza îmbogățirii sale regăsindu-se chiar în contractul încheiat⁵⁹.

În doctrina juridică franceză a existat un real consens cu privire la aprobarea jurisprudenței promovată prin soluția oferită speței *Canal de Craponne*. În pofida faptului că dreptul pozitiv francez a avut la îndemână numeroase instrumente pentru a recunoaște și permite adaptarea contractului, pe cale judiciară, pentru impreviziune (*e.g.* executarea obligațiilor contractuale cu bună-credință, regulile echității, clausula *rebus sic stantibus*), Curtea de Casație franceză a insistat, de-a lungul timpului, că jurisprudența sa cu privire la impreviziune, stabilită încă din 1876, reprezintă o opțiune de politică juridică, prin care sunt promovate cuvântul dat, securitatea juridică și ideea conform căreia judecătorul nu este propice plasat, prin comparație cu legiuitorul, pentru a aprecia cu privire la consecințele economice ale deciziei sale⁶⁰. În realitate, prin această decizie Curtea de Casație franceză nu s-a pronunțat pe forța obligatorie a contractului, ci pe „puterea judecătorului cu privire la contract”⁶¹.

Prin vechea practică judecătorească franceză, constantă pentru mai bine de un secol în raport de adaptarea contractului pe fondul impreviziunii, înalții magistrați francezi au demonstrat în nenumărate rânduri faptul că achiesează la ideea potrivit căreia a contracta înseamnă, simultan, a fi prevăzător, opinând prin soluțiile lor judiciare în sensul în care cocontractanților le revine sarcina conturării cadrului contractual, prin implementarea în cuprinsul contractelor a mijloacelor necesare adaptării contractuale. Această perspectivă jurisprudențială, în care părțile contractuale sunt autorii adaptării contractului, ci nu judecătorul, a condus la înrădăcinarea unor practici contractuale în hexagon, întemeiate pe responsabilitatea anticipării schimbărilor imprevizibile de factură monetară, economică, politică sau socială⁶². În acest fel, a fost încurajată în dreptul francez inserarea în contracte a clauzelor de renegociere și a clauzelor de adaptare convențională a contractului, clauze

⁵⁸ G. Ripert, J. Boulanger, *op. cit.*, p. 168.

⁵⁹ *Idem*.

⁶⁰ F. Terré, P. Simler, Y. Lequette, F. Chénéde, *op. cit.*, p. 707.

⁶¹ P. Malaurie, L. Aynès, P. Stoffel-Munck, *op. cit.*, p. 405.

⁶² F. Terré, P. Simler, Y. Lequette, F. Chénéde, *op. cit.*, p. 709.

al căror rol, *in concreto*, a fost acela de a oferi soluții personalizate dificultăților rezultate din instabilitățile anterior menționate.

Dezbaterile cu privire la acceptarea și implementarea impreviziunii în dreptul contractelor francez a fost începută și susținută de către comparațiștii francezi, care au oferit exemplul acceptării teoriei impreviziunii în alte țări europene, ca rezultat al evoluției jurisprudenței (Regatul Unit al Marii Britanii și al Irlandei de Nord, Spania, Germania, Elveția) sau al unei intervenții legislative (Italia, Grecia, Portugalia), și de către partizanii doctrinei solidariste⁶³.

Reforma care va aduce schimbarea de paradigmă față de adaptarea judiciară a contractului și, implicit, față de aplicabilitatea teoriei impreviziunii, a avut în vedere, în nucleul său, două proiecte cu puncte de vedere diferite, Proiectul Catala și Proiectul Terré. Astfel, primul proiect menționat, credincios tradiției jurisprudențiale franceze, amintește de obligația părților de a insera clauze de adaptare, de renegociere, în contractele pe care le încheie, în lipsa unei asemenea clauze cocontractanții fiind nevoiți să solicite președintelui Curții de Casație dispunerea unei renegocieri, care doar în eventualitatea eșecului ar putea conduce la recunoașterea posibilității rezoluțiunii unilaterale a contractului fără costuri sau daune; în timp ce al doilea proiect menționat, inspirat din Principiile dreptului european al contractelor, prevede, după menționarea efectelor încheierii contractelor și obligația de renegociere în vederea adaptării convenționale sau al rezoluțiunii, faptul că în ipoteza în care părțile contractului nu ajung într-un termen rezonabil la un acord, judecătorul este cel care va dispune adaptarea contractului raportat la expectanțele cocontractanților sau rezoluțiunea la data și în condițiile pe care le va stabili⁶⁴.

În alte cuvinte, judecătorului i-a fost recunoscută pentru prima dată în dreptul francez puterea de a adapta un contract sau de a dispune rezoluțiunea acestuia, la cererea uneia dintre părți, precum și de a obliga părțile contractului la respectarea unui contract pe care l-a revizuit, de unde putem înțelege că judecătorul trebuie să se apropie de soluția optimă pentru părțile contractului. De această a doua viziune juridică, promovată prin Proiectul Terré, se va ține cont în dispozițiile cuprinse de Ordonanța nr. 2016-131 din 10 februarie 2016, cu privire la reforma dreptului contractelor, al regimului general și al probării obligațiilor, cea mai recentă reformă a Codului civil francez, care consacră recunoașterea aplicării teoriei impreviziunii și posibilitatea oricărei părți contractuale de a cere instanțelor de judecată ajustarea contractului pentru impreviziune, prin modificarea art. 1195 din *Code civil français*⁶⁵.

⁶³ F. Terré, P. Simler, Y. Lequette, F. Chénéde, *op. cit.*, p. 708.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 713.

⁶⁵ *Code civil français*, disponibil la https://www.legifrance.gouv.fr/codes/article_lc/LEGIARTI000032041302, accesat la 27.04.2024.

Principiul *longeviv pacta sunt servanda* (a cărui traducere literală este „acordurile trebuie respectate”) joacă un rol crucial și în evoluția teoriei impreviziunii din dreptul contractual german, asigurând fiecărei părți care intră într-un acord contractual, îndeplinirea obligațiilor respective ale celeilalte părți și promovând predictibilitatea relațiilor contractuale. Principiul stabilește una dintre pietrele de temelie ale dreptului contractual german prin proclamarea corectitudinii contractelor, ceea ce înseamnă că părțile care au încheiat un acord trebuie să respecte și să-și îndeplinească promisiunile contractuale în condițiile convenite⁶⁶. Cu alte cuvinte, părțile trebuie să își îndeplinească cu orice preț obligațiile care decurg dintr-un contract. *Pacta sunt servanda*, din perspectiva dreptului civil german, prevede executarea contractelor în orice împrejurare, chiar dacă evenimentele survenite ulterior încheierii contractului au făcut ca executarea să fie mult mai împovărătoare decât era de așteptat. Abordarea strictă a acestei reguli provine din punctul de vedere conform căruia „odată ce riscurile au fost alocate de către părți în timpul încheierii contractului, acestea nu ar trebui, ca regulă generală, să fie realocate ulterior într-un mod diferit”⁶⁷.

Primele abordări ale dreptului civil german cu privire la un astfel de remediu echitabil, mai exact al ajustării contractului, se regăsesc în doctrina medievală *jus commune*, și anume tot în clausula *rebus sic stantibus*⁶⁸. De asemenea, Hugo Grotius a folosit condiția implicită *si res maneant quo sunt loco*, deși a înțeles-o într-un mod ușor diferit, ca o „motivație” pentru promisiune. Pentru el, este necesar ca stabilitatea circumstanțelor să fie inclusă în motivația unei promisiuni. Prin urmare, Grotius respinge ideea că orice promisiune să fie limitată de o condiție referitoare la stabilitatea circumstanțelor prevalente la momentul încheierii promisiunii sau contractului⁶⁹. Astfel, pentru el, stabilitatea circumstanțelor trebuie să fi fost intenționată de către părți și să fie considerată parte a motivației pentru o astfel de promisiune. Această aplicare restrictivă a principiului este preluată de alți autori ai dreptului natural, cum ar fi Pufendorf. Majoritatea codificărilor dreptului natural au urmat această respingere a condiției implicite *rebus sic stantibus* care ar fi parte a oricărei promisiuni. După o ultimă reminiscență în *Codex Maximilianeus Bavaricus Civilis* din 1756, care prevedea o regulă generală privind clauza, Codul Prusac din 1794 a preluat abordarea restrictivă, chiar dacă Svarez⁷⁰ în *revisio monitorum* a menționat din nou posibilitatea existenței clauzei.

⁶⁶ C. Brunner, *Force Majeure and Hardship under General Contract Principles: Exemption for Non-performance in International Arbitration*, Editura Kluwer Law International, 2009, p. 10.

⁶⁷ A. Dzhekshenova, *The doctrine of Change of Circumstances: Comparative study of US, German and Kyrgyz Law*, Editura Central European University, Budapesta, 2019, p. 5.

⁶⁸H. Rösler, *Change of Circumstances*, disponibil la https://max-eup2012.mpipriv.de/index.php/Change_of_Circumstances, accesat la 01.05.2024.

⁶⁹ H. Grotius, *De iure belli ac pacis*, apud P. Pichonnaz., *From Clausula Rebus Sic Stantibus To Hardship: Aspects of the Evolution of the Judge's Role*, în *Fundamina*, nr.1/2011, pp. 125-143.

⁷⁰ C. G. Svarez, *Revisio monitorum*: „An und für sich hat dieselbe in der Natur der Sache ihren vollkommenen Grund und hebt die grossen Unbilligkeiten [auf], welche aus einem uneingeschränkten Bestehen auf Erfüllung der Verträge in unzähligen Fällen entstehen” apud *Ibidem*, p. 137.

În dreptul contractual german, principiul *pacta sunt servanda* necesită îndeplinirea fidelă a obligațiilor contractuale, cu excepția cazului în care aflăm în situația imposibilității fortuite de executare. Problema schimbării substanțiale a circumstanțelor și în ce măsură ar trebui să elibereze debitorul de executarea obligației devenite excesiv de oneroasă, a fost pusă într-o nouă lumină datorită dezvoltărilor economice ale secolului XX. Primele codificări ale secolului al XVIII-lea au rezolvat problema cu mai multă precauție, prin intermediul clausulei *rebus sic stantibus* - teoria conform căreia un contract este supus condiției implicite (funcționând ca o condiție ulterioară) că circumstanțele existente la momentul încheierii acestuia nu se vor schimba. Aceeași teorie a fost avansată pentru interpretarea tratatelor dintre națiuni. În dreptul privat, însă, doctrina clauzei a pierdut popularitate în Europa, în special în Germania, în secolul al XIX-lea. Cauzele care au contribuit la declinul său includ influența școlii de pozitivism științific și avansarea școlii istorice a conceptelor clasice, în special dreptul roman. Au existat numeroase încercări de a readuce la viață acest concept sau de a introduce o nouă perspectivă, însă aceste încercări au fost în zadar. Pandectiștii, care au avut o influență profundă asupra *Bürgerliches Gesetzbuch* (BGB), au respins cu fermitate conceptul deoarece nu fusese recunoscut în dreptul roman. Acest lucru este remarcabil deoarece redactorii BGB erau familiarizați atât cu conceptul clausula, cât și cu doctrina prezumțiilor tacite⁷¹ a lui Bernhard Windscheid, dezvoltată în cartea sa, *Die Lehre des römischen Rechts von der Voraussetzung*, publicată în 1850.

Codul Civil din 1900 nu a adoptat clausula în dreptul obligațiilor. Odată cu respingerea clauzei, au apărut noi teorii centrate în jurul unor astfel de concepte. Cu toate acestea, instanțele au dezvoltat inițial două aplicații ale unei noi analogii cu teoria imposibilității: pe de o parte, imposibilitatea economică rezultată dintr-o schimbare în conținutul obligației, și, pe de altă parte, imposibilitatea economică din cauza *Unzumutbarkeit* (adică obligația a devenit excesiv de oneroasă pentru debitor). Astfel, conceptele de imposibilitate economică și *Unzumutbarkeit*-ul au coexistat⁷². O abordare nouă și cuprinzătoare a început să se contureze în 1922, odată cu acceptarea de către Curtea Supremă a teoriei lui Oertmann privind *Wegfall der Geschäftsgrundlage* (dispariția temeiului contractului). Oertmann a depășit limitarea inerentă doctrinei lui Windscheid, propunând adaptarea contractului. Juriștii germani considerau că aceasta reprezintă intervenția minimă în politica contractuală, fără să afecteze libertatea de mișcare a părților în cadrul contractului⁷³. Abia după câțiva ani, instanțele germane au considerat potrivit momentul de a urma teoria lui Oertmann.

⁷¹ V.V. Bărbat, *op. cit.*, p. 142.

⁷² P. Hay, *Frustration and its Solution in German Law*, în *The American Journal of Comparative Law*, vol. 10, nr. 4/1961, pp. 345-373.

⁷³ V.V. Bărbat, *op. cit.*, p. 144.

Astfel, ei au conferit relevanță finală acelor circumstanțe care, după încheierea contractului, au modificat echilibrul contractual⁷⁴.

Cel mai important remediu al impreviziunii este adaptarea contractului. Adaptarea este preferată pentru salvagardarea contractului (și este preferată rezoluțiunii acestuia) datorită principiilor loialității contractuale, iar securitatea comercială impune ca relațiile contractuale să fie menținute pe cât posibil⁷⁵.

Regulile privind impreviziunea fuseseră, înainte de reformă, elaborate și recunoscute în general sub auspiciile regulii generale a bunei-credințe din art. 242 BGB și astfel constituiau unul dintre cele mai faimoase exemple ale unei doctrine juridice elaborate de judecători⁷⁶; BGB nu conținea, de fapt, o regulă generală care să trateze problema circumstanțelor schimbate. Prin urmare, versiunea modernă a *clausula rebus sic stantibus* a trebuit să fie dezvoltată extra legem de către instanțe și scriitori juridici⁷⁷. În contemporaneitate aceasta și-a găsit locul în ordinea juridică a dreptului civil german în art. 313 BGB.

Vechiul drept civil românesc urmează exemplul oferit de vechiul drept civil francez. Acest lucru este firesc dacă avem în vedere atât faptul că adoptarea Codului civil din 1864 nu reprezintă altceva decât continuarea fenomenului de aculturație juridică a Codului civil francez din 1804, fiind preluate aproape *tale quale* 1914 de articole din normele codificării franceze de către vechea codificare civilă românească⁷⁸, cât și faptul că printre aceste articole se regăseau și articolele 1134 și 1135 din Codul civil napoleonian, devenite articolele 969 și 970 ale vechiului Cod civil român. Pe cale de consecință, și în vechea doctrina juridică românească, este stabilit faptul că pentru părți convenția reprezintă legea lor, inițial fiindu-i chiar asimilată propria forță obligatorie cu forța juridică derivată dintr-o normă imperativă cuprinsă într-un text de lege⁷⁹. Această ultimă opinie, majoritară în literatura juridică de specialitate românească în prima jumătate a secolului XX a fost criticată în doctrina românească postdecembristă de drept civil deoarece nu trebuie să se creeze o confuzie între conceptul de lege și cel de contract, critică fundamentată pe următoarele considerente care țin de distincțiile esențiale dintre cele două: contractul trebuie să se subordoneze condițiilor impuse de lege, faptul că doar un contract poate fi modificat prin voința părților, nu și o lege (*stricto*

⁷⁴ M. Kovac, C. Poncibo, *Towards a Theory of Imprévision in the EU?* în *European Review of Contract Law*, vol. 14, nr. 4/ 2018, pp. 344-373.

⁷⁵ H. Soergel, W. Siebert, *Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen*, Editura W. Kohlhammer, Stuttgart, 1959, p. 257.

⁷⁶ R. Zimmermann, *The New German Law of Obligations: Historical and Comparative Perspectives*, Editura Oxford University Press, New York, 2012, p. 13.

⁷⁷ R. Zimmermann, *The Law of Obligations. Roman Foundations of the Civilian Tradition*, Editura Julia & CO, Cape Town, Wetton, Johannesburg, 1992, p. 581.

⁷⁸ V. M. Ciucă, *Drept privat...*, *op.cit.*, p. 147.

⁷⁹ M. Cantacuzino, *Elementele dreptului civil*, Editura ALL Educational, București, 1998, pp. 444-445.

sensu), precum și potrivit căruia legea nu cunoaște efecte relative, cum sunt cele între părțile contractului, de principiu, ci este aplicabilă tuturor⁸⁰.

Vechea codificare civilă românească nu a reglementat impreviziunea, însă o parte a doctrinei și a jurisprudenței avea să recunoască, în timp, teoria impreviziunii, în temeiul bunei-credințe și al echității în executarea contractului, în temeiul prevederilor art. 970⁸¹. De asemenea, la fel ca în cazul doctrinei franceze vechi de drept civil, și în literatura juridică de specialitate românească sunt subliniate aceleași fundamente ale supremației principiului *pacta sunt servanda*, și anume: imperativul asigurării unei stabilități și siguranțe raporturilor juridice obligaționale născute din contract, respectiv obligația morală a respectării cuvântului dat⁸². Continuând cu similitudinile dintre sistemul de drept francez și cel de drept românesc, în ceea ce privește materia impreviziunii și adaptarea judiciară a contractului, doctrina juridică și jurisprudența corespunzătoare sistemului de drept autohton au considerat o îndelungată perioadă de timp că instanțele de judecată nu sunt competente să dispună adaptarea contractului pe motive care țin de impreviziune.

Mentalitatea descrisă anterior avea la baza sa concepția promovată prin ceea ce se numește principiul nominalismului monetar, conform căreia debitorul este obligat să plătească suma nominalizată corelativă obligației sale contractuale, indiferent dacă puterea de cumpărare s-a schimbat până la momentul executării obligației, al scadenței acesteia⁸³. De asemenea, pe cale de consecință, nici în vechiul drept civil românesc nu era recunoscută judecătorului puterea de modifica contractul la cererea unuia dintre contractanți, în sensul unei adaptări care să restabilească echilibrul contractual între prestații devenite disproporționate pe parcursul etapei executării contractului, în afară de ipotezele determinate prin lege⁸⁴. Cu toate acestea, asemănător cu evoluția diacronică a punctului de vedere al sistemului de drept francez, în sistemul de drept românesc, atât doctrina de specialitate, cât și practica au consacrat dreptul părților de a revizui contractul pe cale convențională în eventualitatea apariției unor circumstanțe noi neprevăzute, mai exact prin recunoașterea dreptului părților de a insera în mod expres în cuprinsul contractului clauze, considerate perfect valabile, referitoare la reechilibrarea raporturilor juridice contractuale⁸⁵.

Pe de o parte, inițial jurisprudența instanțelor superioare românești a respins aplicarea teoriei impreviziunii, stabilind faptul că nu poate opera în mod general și implicit doctrina clausulei *rebus*

⁸⁰ E. Safta-Romano, *Drept civil. Obligații. Curs teoretic și practic*, Editura Neuron, Focșani, 1996, pp. 66-67.

⁸¹ C. Zamșa în F. A. Baias, E. Chelaru, R. Constantinovici, I. Macovei (coord.), *Codul civil. Comentariu pe articole, Editura a 3-a*, Editura C.H. Beck, București, 2021, p. 1510.

⁸² G. Beleiu, *Drept civil român. Introducere în dreptul civil. Subiectele dreptului civil*, Editura Casa de editură și presă „Șansa” S.R.L., București, 1993, p. 169.

⁸³ L. Pop, I.-F. Popa, S. I. Vidu, *Tratat elementar de drept civil. Obligațiile*, Editura Universul Juridic, București, 2012, p. 158.

⁸⁴ C. Hamangiu, I. Rosetti-Bălănescu, A. Băicoianu, *Tratat de drept civil român. Volumul II*, Editura ALL, București, 1997, p. 517.

⁸⁵ *Ibidem*, p. 518.

sic standibus întrucât o asemenea aplicare a teoriei impreviziunii ar fi contrară regulii forței obligatorii a contractului⁸⁶. Pe de altă parte, sub imperiul vechii codificări civile, este interesant faptul că instanțele judecătorești românești își schimbă treptat perspectiva față de adaptarea contractuală judiciară, nepăstrând o singură soluție jurisprudențială constantă raportat la teoria impreviziunii, spre deosebire de instanțele franceze care au urmat unanim soluția promovată prin jurisprudența *Canal de Craponne* aproximativ un secol și jumătate.

Cu alte cuvinte, instanțele românești nu au fost complet străine, în jurisprudența pe care au elaborat-o de-a lungul timpului, de conceptul revizuirii judiciare a contractelor pentru impreviziune. Astfel, prima aplicare a teoriei impreviziunii de către instanțele românești a avut loc în anul 1920 în cauza care avea să fie cunoscută drept speța afacerea *Lascăr Catargiu contra Banca Bercovici*, urmând ca după anul 1990 să fie admisă impreviziunea, pe cale jurisprudențială, cu privire la majorarea chiriilor în contractele de închiriere și pentru actualizarea prețului mărfurilor livrate⁸⁷. Mai mult decât atât, inclusiv anumiți autori de literatură juridică au admis adaptarea contractului pentru impreviziune de către instanțele de judecată, cu scopul de a reface echilibrul valoric al prestațiilor contractuale, cu excepția ipotezei în care chiar cocontractanții au prevăzut prin clauze exprese posibilitatea adaptării ulterioare a contractului întrucât în acest caz prioritate are principiul autonomiei de voință⁸⁸. În acest sens, în susținerea acestui punct de vedere, autorii la care am făcut referire s-au folosit de argumentul aplicării prin analogie a dispozițiilor cuprinse în art. 43 alin. (3) din Legea nr. 8/1996 privind dreptul de autor și drepturile conexe, care prevedeau posibilitatea autorului unei opere de a obține revizuirea judiciară a indemnizației primite de la cesionarul drepturilor de autor⁸⁹, abordare considerată a fi discutabilă de către doctrina contemporană⁹⁰.

IV. *Quartum comparabo*

În ceea ce privește dreptul pozitiv francez, art. 1195 din *Code civil français* produce o ruptură ideologică față de dreptul civil francez de dinaintea reformei din anul 2016, o schimbare de perspectivă prin raportare la tradiția practicii judiciare instaurate prin decizia *Canal de Craponne*. În mod concret, formalismul cu care era aplicat principiul *pacta sunt servanda* cunoaște o atenuare, iar libertatea și responsabilitatea individuală față de problematica ajustării contractului lasă loc

⁸⁶ *Idem*.

⁸⁷ C. Zamșa în F. A. Baias, E. Chelaru, R. Constantinovici, I. Macovei (coord.), *op. cit.*, p. 1510.

⁸⁸ F. Deak, C. Bîrsan, G. Beleiu (coord.), *Instituții de drept civil. Curs selectiv pentru licență*, Editura EDIT PRESS MIHAELA S.R.L., București, 1999, pp. 64-65.

⁸⁹ *Ibidem*, p. 64.

⁹⁰ M. Nicolae, *Drept civil. Teoria generală. Vol. II. Teoria drepturilor subiective civile*, Editura Solomon, București, 2018, p. 507.

intervenției providențiale a judecătorului, a cărei nouă misiune constă în readucerea unui echilibru dinamicii contractuale și a unei proporționalități valorice între prestațiile cocontractanților⁹¹. Prin urmare, prin modificarea art. 1195 din *Code civil français* este promovată concepția de *justice contractuelle*, adaptarea prin renegociere sau prin intervenția judecătorului servind drept o contrapondere față de principiul forței obligatorii a contractului⁹². În acest sens, art. 1195 din *Code civil français* stabilește în prima sa teză condițiile în care se poate apela la adaptarea convențională a contractului pentru impreviziune, în timp ce cea de-a doua teza stabilește condițiile care trebuie îndeplinite pentru ca partea a cărei obligație este îngreunată de noile circumstanțe imprevizibile poate recurge la intervenția judecătorului pentru a reface echilibrul contractual. Mai mult decât atât, notăm faptul că inspirația pentru art. 1195 din *Code civil français* a constat în norme juridice cuprinse în instrumente internaționale de *soft law* precum Principiile UNIDROIT și Principiile Dreptului European al Contractelor, care prevăd, în caz de impreviziune, atât adaptarea convențională prin renegocierea contractului, cât și ajustarea echilibrului contractual pe cale judecătorească⁹³.

Pe de o parte, prima teză prevede că în cazul în care apare o schimbare imprevizibilă după încheierea contractului care face ca executarea obligației să devină excesiv de oneroasă față de o parte, care nu a acceptat asumarea acestui risc, această parte poate să ceară renegocierea contractului partenerului său contractual, fiind în tot acest timp, al renegocierii, ținută să își respecte obligațiile astfel cum reies din forma inițială a contractului; pe de altă parte, cea de-a doua teză are în vedere, în ipoteza refuzului sau eșecului renegocierii contractuale, faptul că părțile pot conveni fie rezilierea contractului, în data și în condițiile pe care le stabilesc, fie posibilitatea acestora de a conveni, printr-o cerere adresată judecătorului, adaptarea contractului, acesta din urmă având posibilitatea de a adapta sau rezilia contractul în lipsa unui consens al părților, la cererea unei singure părți, în data și în condițiile pe care le stabilește (art. 1195 din *Code civil français*⁹⁴)

Luând în considerare termenii generali din conținutul art. 1195 din *Code civil français*, distingem două posibilități distincte, adaptarea prin renegociere sau prin intervenția judecătorului,

⁹¹ P. Stoffel-Munck, *L'imprévision et la réforme des effets du contrat*, în *Revue des contrats*, N° Hors-série, din 01.04.2016, p. 30.

⁹² S. Rowan, *The new French law of contract*, p. 13 în *International & Comparative Law Quarterly*, 2017, disponibil la https://eprints.lse.ac.uk/75815/1/Rowan_New%20French%20law_2017.pdf, accesat la 28.03.2024.

⁹³ *Idem*.

⁹⁴ „Si un changement de circonstances imprévisible lors de la conclusion du contrat rend l'exécution excessivement onéreuse pour une partie qui n'avait pas accepté d'en assumer le risque, celle-ci peut demander une renégociation du contrat à son cocontractant. Elle continue à exécuter ses obligations durant la renégociation. En cas de refus ou d'échec de la renégociation, les parties peuvent convenir de la résolution du contrat, à la date et aux conditions qu'elles déterminent, ou demander d'un commun accord au juge de procéder à son adaptation. A défaut d'accord dans un délai raisonnable, le juge peut, à la demande d'une partie, réviser le contrat ou y mettre fin, à la date et aux conditions qu'il fixe.”, în *Code civil français*, disponibil la https://www.legifrance.gouv.fr/codes/article_lc/LEGIARTI000032041302, accesat la 27.04.2024.

pe fondul mai multor considerații și condiții, pe care le putem grupa în două categorii. Mai exact, unele dintre acestea țin de apariția unei schimbări imprevizibile care provoacă dezechilibrul valoric între prestațiile contractuale, respectiv celelalte țin de poziția pe care părțile contractului aleg să o adopte față de contextul schimbat⁹⁵.

În ceea ce privește apariția unei situații imprevizibile, este necesară îndeplinirea cumulativă a următoarelor condiții: existența unei schimbări imprevizibile a circumstanțelor la momentul încheierii contractului, schimbare care determină ca executarea contractului să fie excesiv de oneroasă, iar partea a cărei executarea a obligației proprii este îngreunată să nu își fi asumat acest risc. Le vom analiza individual în rândurile următoare.

Din terminologia folosită („*changement de circonstances*”) putem deduce faptul că textul de lege indicat anterior are în vedere orice tip de eveniment, extern de voința persoanei debitorului, care ar putea schimba impredictibil *status quo*-ul de la momentul încheierii contractului din punct de vedere economic, monetar, politic, social, juridic, tehnologic, fiind exclusă adaptarea contractului atunci când aceste evenimente ar putea fi atribuite chiar acțiunilor debitorului⁹⁶. Cu toate acestea, întrebarea care se ridică față de aprecierea caracterului imprevizibil al schimbărilor generate de evenimentele apărute ulterior încheierii contractului este: În funcție de ce criterii va fi apreciată această impredictibilitate?

Răspunsul doctrinei franceze majoritare pare a se contura în jurul aprecierii imprevizibilității față de momentul încheierii contractului, în funcție de capacitatea de apreciere a unei persoane avizate, pentru care circumstanța ar trebuie să fie imprevizibilă, care trebuie coroborată cu gradul de probabilitate al evenimentului în cauză, în sensul în care cu cât este un eveniment mai probabil, cu atât acesta este mai predictibil și contractantul ar fi trebuit să-l prevadă (*e.g.* un eveniment predictibil în general, precum creșterea costurilor materiei prime, devine imprevizibil prin disproporția valorică a creșterii prețurilor)⁹⁷.

Din perspectiva actualului drept civil francez, scopul adaptării contractului este de a remedia leziunea considerabilă care s-ar produce din cauza unor circumstanțe neprevăzute pe parcursul executării unui contract. În acest caz, după cum putem observa nu este vorba despre o executare imposibilă, deci nu putem discuta despre forța majoră, ci de majorarea unor cheltuieli care produc un serios dezechilibru contractual. După cum urmează să evidențiem în rândurile subsecvente, în mod similar cu celelalte sisteme de drept avute în vedere în cuprinsul prezentului studiu, pentru a exista onerozitate excesivă contractul trebuie să fie dezechilibrat de o creștere a prețului unei

⁹⁵ F. Terré, P. Simler, Y. Lequette, F. Chénéde, *op. cit.*, p. 715.

⁹⁶ F. Terré, P. Simler, Y. Lequette, F. Chénéde, *op. cit.*, pp. 715-716.

⁹⁷ *Ibidem*, p. 716.

prestații sau de diminuare unei contraprestații⁹⁸. Aprecierea creșterii sau diminuării prestației trebuie să fie obiectivă, nefiind încadrată, în aceste condiții, pierderea unei oportunități de a obține un câștig substanțial îmbunătățit de pe urma contractului nu reprezintă o creștere a onerozității obligației contractuale⁹⁹.

Schimbarea imprevizibilă a circumstanțelor nu poate conduce la intervenția judecătorului în scopul ajustării contractului atât timp cât riscul a fost asumat de către debitor¹⁰⁰ întrucât prin acceptarea riscului se consideră faptul că debitorul a renunțat la beneficiul adaptării contractului, în temeiul impreviziunii¹⁰¹. Acceptarea riscului poate fi atât expresă, atunci când în cuprinsul clauzelor contractuale părțile și-au partajat suportarea acestui risc sau când au stabilit că schimbarea circumstanțelor nu va determina o adaptarea a contractului, cât și tacită, cum este cazul încheierii contractelor aleatorii, în care părțile au în vedere încă de la momentul încheierii faptul că o obligație ar putea deveni excesiv de oneroasă¹⁰². Totuși, riscul asumat înlătură aplicarea impreviziunii și a adaptării contractului în măsura în care acest risc putea fi prevăzut întrucât este specific elementului aleatoriu care ține de contractul încheiat, fiind posibilă cererea adaptării contractului în ipoteza în care evenimentul destabilizator este extracontractual și nu putea fi prevăzut de către părți¹⁰³.

Pentru a recurge la intervenția judecătorului, un pas esențial pentru părțile contractului constă în parcurgerea unei prime condiții, și anume îndeplinirea obligației de renegociere, cea de-a doua condiție care trebuie îndeplinită fiind refuzul de a negocia din partea creditorului sau eșecul acestor negocieri. Ceea ce trebuie să avem în vedere, pe lângă celelalte aspecte, este faptul că, în tot timpul renegocierilor, debitorul este ținut să execute obligația indiferent de cât de oneroasă devine aceasta, ceea ce ar putea conduce la amânarea unui deznodământ al acestora, în sensul rezilierii (*mutuus dissensus*) sau al sesizării de comun acord a instanței, din partea creditorului, căruia aceste condiții i-ar putea surâde. În această situație, o astfel de conduită contractuală, perpetuată de amânări care depășesc un termen rezonabil, îi permite oricărei părți să sesizeze instanța de judecată cu o cerere de adaptarea sau de reziliere a contractului¹⁰⁴. Viziunea pe care o conturează acest *modus operandi* poate fi redusă la preferința dreptului civil francez pentru renegociere în detrimentul ajustării contractului de către judecător, acest curs de acțiune, deși posibil în actuala

⁹⁸ P. Malaurie, L. Aynès, P. Stoffel-Munck, *op. cit.*, p. 410.

⁹⁹ O. Deshayes, T. Genicon, Y.-M. Laithier, *Réforme du droit des contrats. Du régime général et de la preuve des obligations. Commentaire article par article*, Editura LexisNexis, Paris, 2016, p. 397.

¹⁰⁰ H. Barbier, *La liberté de prendre des risques*, Editura Presses Universitaires d'Aix Marseille – P.U.A.M., Marseille, 2011, p. 366 apud F. Terré, P. Simler, Y. Lequette, F. Chénéde, *op. cit.*, p. 717.

¹⁰¹ O. Deshayes, T. Genicon, Y.-M. Laithier, *op. cit.*, p. 400.

¹⁰² P. Malaurie, L. Aynès, P. Stoffel-Munck, *op. cit.*, p. 410.

¹⁰³ F. Terré, P. Simler, Y. Lequette, F. Chénéde, *op. cit.*, p. 718.

¹⁰⁴ *Ibidem*, p. 720.

reglementare civilă franceză, pare mai mult o excepție decât o regulă, în sensul în care este subsidiară adaptării convenționale a contractului¹⁰⁵.

Din lectura textului art. 1195 din *Code civil français* nu extragem niciun compas care să ghideze judecătorul în expediția reeditării contractului. În contrast, normele cuprinse în Principiile dreptului european al contractelor, care prevăd o abordare obiectivă față de adaptarea contractului, pierderile și profitul urmând să fie distribuite egal între părți ulterior survenirii schimbării circumstanțelor, iar prevederile din Proiectul Terré optează pentru o manieră subiectivă a ajustării judiciare a contractului, în care judecătorul are puterea de a adapta contractul în funcție de așteptările legitime ale părților¹⁰⁶. Aceste orientări, deși nu sunt străine doctrinei franceze de drept civil, inclusiv în perioada de dinaintea reformei din anul 2016, nu se regăsesc în cuprinsul art. 1195, ceea ce îi conferă judecătorului francez o libertate totală. Astfel, odată investit de către una sau ambele părți cu o cerere de revizuire sau de rezilierea a contractului dezechilibrat, judecătorul francez se bucură de o marjă de apreciere considerabilă cu privire la aplicarea dispozițiilor art. 1195 din *Code civil français*, devenind alături de părți un veritabil redactor și corector al contractului și având, pe cale de consecință, posibilitatea de a aduce schimbări substanțiale și durabile unui raport juridic contractual care poate supraviețui o durată de timp însemnată după adaptarea sa judiciară (e.g. modificarea prețului, a calității produselor, a responsabilității asumate, instituirea de garanții, schimbarea condițiilor privind executarea conformă a contractului)¹⁰⁷.

În dreptul pozitiv german, principiile stabilite de instanțe cu privire la impreviziune au fost codificate ca parte a efortului de modernizare a dreptului german al obligațiilor în anul 2002. Noua secțiune a articolului 313(1) BGB, cu cele trei criterii principale evidențiate aici, prevede următoarele: „Dacă circumstanțele (obiective) care au constituit baza (adică, nu și conținutul) unui contract au intervenit după încheierea contractului și dacă părțile nu ar fi încheiat contractul sau l-ar fi încheiat în termeni diferiți dacă ar fi prevăzut această schimbare [al doilea criteriu ipotetic], adaptarea contractului poate fi solicitată în măsura în care, luând în considerare toate circumstanțele cazului specific, în special faptul că schimbarea împrejurărilor, precum și întinderea acesteia nu au fost luate în vedere de către debitor, în mod rezonabil, în momentul încheierii contractului.” Această definiție se referă la baza obiectivă a unei tranzacții (*objektive Geschäftsgrundlage*). Conceptul de *subjektive Geschäftsgrundlage* continuă să existe în art. 313(2) BGB¹⁰⁸. Astfel, primul criteriu factual este că circumstanțele să se fi schimbat de la încheierea contractului; a doua condiție se referă la faptul că părțile nu puteau să prevadă această schimbare, iar a treia condiție face referire la

¹⁰⁵ P. Malaurie, L. Aynès, P. Stoffel-Munck, *op. cit.*, p. 411.

¹⁰⁶ F. Terré, P. Simler, Y. Lequette, F. Chénéde, *op. cit.*, p. 721.

¹⁰⁷ *Idem*.

¹⁰⁸ H. Rösler, *art. cit.*, disponibil la https://max-eup2012.mpipriv.de/index.php/Change_of_Circumstances, accesat la 01.05.2024.

asumarea riscului, adaptarea contractului putând fi cerută cât timp debitorul nu și-a asumat această schimbare a împrejurărilor.

Atât variantele subiective, cât și cele obiective ale doctrinei necesită adaptarea contractului. Dacă, totuși, executarea unei prestații se dovedește a fi imposibilă sau excesiv de oneroasă pentru una dintre părți, partea dezavantajată are dreptul de a rezilia contractul [art. 313(3) BGB].

Sistematic, noua prevedere privind *Geschäftsgrundlage* se găsește acum în urma noilor prevederi privind protecția consumatorilor. Acest lucru maschează relația strânsă cu art. 242 BGB (buna-credință). Mai mult, prevederea ascunde prioritatea strictă a interpretării atât a contractului, cât și a legii. Prioritatea trebuie acordată prevederilor privind neexecutarea și eroarea, precum și prevederilor speciale precum cele din art. 779 BGB care guvernează eroarea comună (*Irrtum über die Vergleichsgrundlage*) privind baza unei înțelegeri sau, în cazul obligațiilor continue, rezilierea.

Savanții au manifestat un interes considerabil pentru doctrina istorică și doctrinară atrăgătoare a *Geschäftsgrundlage*. Cu toate acestea, judecătorii din Anglia și Franța, de exemplu, o resping pe motiv de fidelitate contractuală și din cauza puterilor limitate ale judecătorului. Fascinația față de concept poate fi, de asemenea, explicată prin continuitatea jurisprudenței bine echilibrate din anii 1920 până la crearea art. 313 BGB. Istoria doctrinară, cu tendințele sale atât obiective, cât și subiective, relevă relația funcțională cu alte concepte juridice, în special cele privind neexecutarea și eroarea¹⁰⁹. Prin urmare, echivalente funcționale (chiar și parțiale) pentru adaptarea sau rezilierea unui contract de către judecător pot fi găsite și în alte sisteme juridice.

Înainte de intrarea în vigoare a Codului civil român din anul 2009, deși majoritatea sistemelor de drept din familia romano-germanică reglementau revizuirea judiciară a contractului pentru impreviziune¹¹⁰, iar diverse instrumente internaționale de *soft law* reglementau uniform impreviziunea drept cauză a revizuirii judiciare a contractului și chiar principiu general în dreptul comerțului internațional (*e.g.* Principiile UNIDROIT, în art. 6.2.1 – 6.2.3., Principiile dreptului european al contractelor, în art. 6:111)¹¹¹, dreptul civil autohton urma exemplul izolat al dreptului francez, descris în pasul anterior.

Prin adoptarea Codului civil din 2009, legiuitorul român a reglementat impreviziunea în art. 1271, „copie aproape fidelă a art. 6:111 PDEC și a art. III. – 1:110 DCFR”¹¹², ceea ce a reprezentat un element de „noutate legislativă în plan național sub aspectul determinării unui sediu general al materiei”¹¹³. Astfel dreptul civil pozitiv românesc renunță la tradiția juridică franceză și adoptă

¹⁰⁹H. Rösler, *art. cit.*, disponibil la https://max-eup2012.mpipriv.de/index.php/Change_of_Circumstances, accesat la 01.05.2024.

¹¹⁰L. Pop, I.-F. Popa, S. I. Vidu, *Tratat...*, *op. cit.*, p. 158.

¹¹¹C. T. Ungureanu, *Dreptul comerțului internațional*, Editura Hamangiu, București, 2018, pp. 130-133.

¹¹²L. Pop, I.-F. Popa, S. I. Vidu, *Drept civil. Obligațiile. Ediția a II-a, revizuită și adăugită*, Editura Universul Juridic, București, 2020, p. 134.

¹¹³C. Zamșa în F. A. Baias, E. Chelaru, R. Constantinovici, I. Macovei (coord.), *op. cit.*, p. 1510.

tendința majoritară a modelului instituit de către diversele proiecte uniforme de codificare, consacrand impreviziunea atât ca excepție a forței obligatorii a contractului, cât și ca temei pentru revizuirea judiciară a contractului¹¹⁴.

În mod surprinzător, articolul 1271 din Codul civil, care reglementează impreviziunea, consacră în primul său alineat principiul forței obligatorii a contractului, inclusiv pentru cazul în care obligația a devenit mai oneroasă, mecanismul impreviziunii fiind expus în alineatele subsecvente, cu titlu de excepție de la principiul enunțat în debutul normei juridice pe care o analizăm¹¹⁵. Astfel, principiul *pacta sunt servanda* impune părților executarea obligațiilor contractuale indiferent dacă au devenit mai oneroase, exact în aceleași condiții stabilite în convenția pe care au încheiat-o, atât timp cât acest lucru este posibil¹¹⁶. În literatura juridică de specialitate, este evidențiat și aspectul conform căruia impreviziunea trebuie raportată și la celelalte principii de drept, în acest sens, reglementarea de către legiuitor a acestei teorii poate fi privită drept o limitare a libertății părților de a determina conținutul contractului¹¹⁷.

În ceea ce privește fundamentul relației dintre principiul *pacta sunt servanda* și impreviziune, acesta nu este prevăzut expres de către legiuitor, însă îl putem identifica în normele din care acesta s-a inspirat atunci când a avut în vedere compunerea normei cuprinse în art. 1271 din actualul Cod civil. Mai exact, izvorul acestei relații îl aflăm din comentariul principalei surse de inspirație a art. 1271, proiectul european cunoscut drept *Principles of European Contract Law*, constând în concepția de *contractual justice*, potrivit căreia just este ca, în lipsa unor prevederi contractuale exprese, cheltuielile ocazionate de o situație neașteptată să nu rămână în sarcina unei singure părți, mai ales atunci când provoacă un dezechilibru vădit injust între prestațiile contractuale¹¹⁸. De asemenea, s-a mai susținut în doctrină faptul că justificarea revizuirii judecătorești a contractului este realizată de către lege prin recursul la valoarea juridico-morală universală a echității, ceea ce determină o neutralizare a efectelor de drept ale contractului de către o anumită etică sau considerente morale codificate legal, care au la bază nedreptatea care s-ar produce din executarea unei obligații excesiv de împovărătoare din punct de vedere economic¹¹⁹.

Din punct de vedere formal, reglementarea impreviziunii pleacă de la premisa excesivității onerozității executării obligației contractuale (care generează dezechilibrul vădit injust dintre prestațiile părților contractului), premisă a unei singure condiții care trebuie întrunită, și anume pentru a obține adaptarea judecătorească a contractului este necesară schimbarea excepțională a împrejurărilor (temeiuri pentru invocarea impreviziunii pot constitui diverse tipuri de schimbări,

¹¹⁴ L. Pop, I.-F. Popa, S. I. Vidu, *Tratat...*, *op. cit.*, p. 158.

¹¹⁵ C. Zamșa în F. A. Baias, E. Chelaru, R. Constantinovici, I. Macovei (coord.), *op. cit.*, pp. 1510-1511.

¹¹⁶ L. Pop, I.-F. Popa, S. I. Vidu, *Drept...*, *op. cit.*, p. 135.

¹¹⁷ A. Almășan, *Drept civil. Dinamica obligațiilor*, Editura Hamangiu, București, 2018, p. 189.

¹¹⁸ C. Zamșa în F. A. Baias, E. Chelaru, R. Constantinovici, I. Macovei (coord.), *op. cit.*, p. 1511.

¹¹⁹ P. Vasilescu, *Drept civil. Obligații. Ediția a 3-a revizuită*, Editura Hamangiu, București, 2024, p. 557.

precum schimbările condițiilor economice, sociale, politice sau chiar legislative)¹²⁰. Totuși, la rândul său, această condiție trebuie să întrunească mai multe sub-condiții, la fel ca în actualul drept francez al contractelor, acestea fiind prevăzute în mod detaliat în cadrul art. 1271 din Codul civil și similare celor din art. 6.2.2. din Principiile UNIDROIT¹²¹.

În primul rând, evenimentul care determină dezechilibrul contractual trebuie să fi intervenit ulterior momentului încheierii contractului, altfel nu putem vorbi de impreviziune, ci de obiectul art. 1227 din actualul Cod civil, potrivit căruia imposibilitate inițială de executare a contractului din partea unei părți nu afectează, de principiu, valabilitatea contractului încheiat¹²². În al doilea rând, imprevizibilitatea evenimentului trebuie să fie rezonabilă, de măsură relativă, ci nu absolută, deși „procedura impreviziunii poate fi invocată și pentru imposibilitate fortuită de executare”¹²³. În ceea ce privește această din urmă condiție se are în vedere capacitatea *in abstracto* capacitatea părților de previziona viitorul contractual, după etalonul individului mediu, care nu putea anticipa schimbarea nefastă a circumstanțelor, iar revizuirea judiciară nu poate fi justificată decât de către factori excepționali străini de puterea și voința părților contractului¹²⁴. Mai departe, în al treilea rând, debitorul împovărat trebuie să nu fi acceptat suportarea riscului acestor schimbări sau cel puțin nu se poate deduce rezonabil că și-a asumat acest risc¹²⁵. În final, o condiție prealabilă sesizării instanței de judecată cu revizuirea contractului, consecință a obligației de loialitate și cooperare contractuală, este reprezentată de obligația debitorului de a notifica creditorul cu privire la survenirea evenimentului neașteptat și de a încerca reechilibrarea contractului pe calea negocierii, obligație a cărei calificare este cea a unei obligații de mijloace¹²⁶. Astfel, eșecul negocierii unei adaptări a contractului la noua situație generată de către evenimentul imprevizibil conduce la producerea efectelor judiciare ale impreviziunii. În baza acestor efecte, conform unei părți a doctrinei, oricare parte a contractului are posibilitatea de a sesiza instanța de judecată cu o cerere prin care să investească judecătorul cu refacerea echilibrului contractual¹²⁷.

În cazul eșecului negocierii, în baza art. 1271, sunt reglementare două efecte ale impreviziunii, în concret judecătorul poate să dispună adaptarea sau încetarea contractului. În mod identic față de dreptul francez în materie, rolul instanței de judecată este unul subsidiar prin raportare la ideea de cooperare a părților, iar revizuirea judecătorească, reechilibrarea pe această cale a contractului, este posibilă doar în cazul eșecului negocierilor dintre părți¹²⁸. În legătură cu

¹²⁰ L. Pop, I.-F. Popa, S. I. Vidu, *Drept...*, *op. cit.*, p. 137.

¹²¹ L. Pop, I.-F. Popa, S. I. Vidu, *Tratat...*, *op. cit.*, p. 159.

¹²² L. Pop, I.-F. Popa, S. I. Vidu, *Drept...*, *op. cit.*, p. 139.

¹²³ *Idem*.

¹²⁴ P. Vasilescu, *op. cit.*, pp. 557-558.

¹²⁵ *Ibidem*, p. 557.

¹²⁶ L. Pop, I.-F. Popa, S. I. Vidu, *Drept...*, *op. cit.*, pp. 140-141.

¹²⁷ C. Codrea, *Logică juridică. Curs universitar*, Editura Hamangiu, București, 2023, p. 240.

¹²⁸ C. Zamșa în F. A. Baias, E. Chelaru, R. Constantinovici, I. Macovei (coord.), *op. cit.*, p. 1512.

adaptarea de către judecător a contractului, legiuitorul român, spre deosebire de cel francez, a preferat să adopte soluția promovată în cadrul Principiilor dreptului european al contractelor, investindu-l pe judecător cu puterea de a distribui în mod echitabil între părți atât pierderile, cât și beneficiile rezultate din schimbarea circumstanțelor. Ceea ce se poate materializa, în vederea restabilirii unui echilibru contractual, în mod concret, prin modificarea unor prestații contractuale sau a modalităților de executare a acestora, precum și prin înlăturarea efectelor unor clauze¹²⁹. Încetarea contractului, cu efecte *ex tunc*, poate fi dispusă de către judecător, în condițiile stabilite de către acesta din urmă, care trebuie să urmărească minimalizarea prejudiciilor suferite de către părți, atunci când îndeplinirea dezideratului salvagărdării contractului ar genera prejudicii injuste față de una dintre părțile contractului¹³⁰. De asemenea, părțile pot, ca rezultat al negocierii ajustării contractului, să convină chiar ele însele încetarea contractului¹³¹.

În plus, în temeiul libertății contractuale, nimic nu poate împiedica părțile, în condițiile în care se regăsesc într-un mediu economic și social predispus schimbărilor majore ale valorilor patrimoniale, să prevadă la momentul perfectării contractului clauze care să anticipeze și să contracareze efectele indezirabile neașteptate generate de aceste schimbări de circumstanțe¹³². Totuși, potrivit unei opinii, odată ce părțile au ales această practică pentru a se apăra de efectele împovărătoare ale evenimentelor imprevizibile, nu se mai poate pune problema aplicării directe a teoriei impreviziunii în forma adaptării judecătorești a contractului și, implicit, nici a impreviziunii drept excepție de la principiul *pacta sunt servanda* întrucât asemenea clauze au întâietate, fiind expresii ale principiului autonomiei de voințe și ale principiului libertății actelor juridice civile, care guvernează întreaga materie a actelor juridice civile¹³³.

Cu titlu de exemplu, este cazul: clauzelor de indexare, specifice contractelor în care prețul este stabilit în euro, dar se plătește în lei, clauze care ajută la ținerea sub un control relativ a schimbărilor economice și la menținerea echilibrului contractual inițial, sau al clauzelor de *hardship*, de origine anglo-saxonă, întâlnite în raporturile juridice de afaceri internaționale, prin care părțile se obligă la renegocierea contractului în ipoteza în care împrejurările executării obligațiilor contractuale determină un dezechilibru contractual față de echilibrul inițial vizat de părți la momentul încheierii contractului¹³⁴.

¹²⁹ L. Pop, I.-F. Popa, S. I. Vidu, *Drept...*, *op. cit.*, p. 141.

¹³⁰ *Idem*.

¹³¹ A. Almășan, *op. cit.*, p. 196.

¹³² P. Vasilescu, *op. cit.*, p. 555.

¹³³ M. Nicolae, *op. cit.*, p. 508.

¹³⁴ P. Vasilescu, *op. cit.*, pp. 555-556.

V. *Quintum colligam*

V.1. *Littera*

Iată-ne ajunși la etapa a cincea, unde vom realiza o exegeză a textului prin intermediul analizei gramaticale și al contextualizării, implicând cercetări pluridisciplinare și identificarea diferitelor sensuri ale normei, inclusiv pe cele obscure. Vom începe cu o analiză gramaticală a textului studiat.

Marele profesor Georges Ripert afirma că: „a contracta înseamnă a prevedea. Orice contract este un ascendent către viitor”¹³⁵. Astfel, neprevăzutul, ca și incertul sunt factori ai viitorului¹³⁶. Noțiunea de impreviziune acoperă toate evenimentele survenite după încheierea acordului de voințe, neasumate și de neevitat pentru debitor, generând o onerozitate excesivă și inechitabilă în executarea cel puțin a unei obligații esențiale. Aceasta poate duce la inițierea unei acțiuni pentru adaptarea sau încetarea contractului, în cazul în care negocierile de adaptare desfășurate cu bună-credință într-un termen rezonabil au eșuat¹³⁷.

Anterior intrării în vigoare a actualului Cod civil, impreviziunea era considerată de unii autori ca o excepție aparentă de la principiul *pacta sunt servanda*. Totuși, odată cu adoptarea noului Cod civil, se intenționează ca aceasta să fie o excepție veritabilă de la forța obligatorie a contractului. Astfel, după ce în articolul 1270 C. civ. se consacră principiul *pacta sunt servanda*, fiind stabilită puterea de lege a contractului între părți, acesta este reluat și întărit în articolul 1271 alin. (1) C. civ., unde se prevede că „părțile sunt ținute să își execute obligațiile, chiar dacă executarea lor a devenit mai oneroasă, fie datorită creșterii costurilor executării propriei obligații, fie datorită scăderii valorii contraprestației”. Astfel, intenția legislativă este clară: obligațiile contractuale trebuie executate chiar dacă propria prestație sau contraprestația a suferit modificări valorice. Acesta este un risc contractual *lato sensu*, pe care părțile și l-au asumat, mai ales în cazul contractelor cu executarea succesivă, fiind improbabil ca circumstanțele inițiale să rămână

¹³⁵ „Contracter c'est prévoir. Tout contrat est un pari sur l'avenir.” în Georges Ripert, *La règle morale dans les obligations civiles*, ed. a 4 a, Editura LGDJ, Paris, 1949, p. 84 apud A. Bob, *Impreviziunea și clauzele contractuale menite să înlăture efectele sale*, în *Universul Juridic*, nr.2/2017, disponibil la <https://lege5.ro/App/Document/ge3dinjrjy3q/impreviziunea-si-clauzele-contractuale-menite-sa-inlature-efectele-sale-N1>, accesat la 10.05.2024.

¹³⁶ *Idem*.

¹³⁷ M.A. Druță, *Particularitățile impreviziunii în contractele cu titlul gratuit și specialitățile revizuirii acestora*, în *Universul Juridic*, nr. 2/2022, disponibil la: https://lege5.ro/App/Document/geydaqmbyge3tk/particularitatile-impreviziunii-in-contractele-cu-titulul-gratuit-si-specialitatile-revizuirii-acestora-google_vignette, accesat la 11.05.2024.

neschimbate față de momentul încheierii contractului¹³⁸. Totuși, în alineatul 2 al articolului 1271 C. civ. se stipulează: „Cu toate acestea, dacă executarea contractului a devenit excesiv de oneroasă datorită unei schimbări excepționale a împrejurărilor care ar face vădit injustă obligarea debitorului la executarea obligației, instanța poate să dispună: (...)” adaptarea sau încetarea contractului.

Prin urmare, din formularea folosită „cu toate acestea”, care este sinonimă cu conjuncția adversativă „totuși”, rezultă intenția legislativă de a ignora principiul *pacta sunt servanda*, reluat anterior, pentru a da prevalență altor principii care intră în concurs cu acesta (ceea ce rezultă implicit tot din formularea folosită, i.e. „injustă”), respectiv al echității (contractuale), al bunei-credințe (a creditorului), dar și al *favor contractus*, dacă rezultatul scontat este adaptarea și nu încetarea contractului. De aceea, modul de formulare al articolului 1271 din Noul Cod civil accentuează acest raport între regulă și excepție¹³⁹, *pacta sunt servanda versus* impreviziune.

Cu toate acestea, conceptul de „executare excesiv de oneroasă” se referă la situații în care costul îndeplinirii obligației unei părți crește semnificativ sau valoarea contraprestației așteptate de cealaltă parte scade considerabil, provocând un dezechilibru grav în raportul contractual. Acest dezechilibru poate duce la dificultăți majore pentru debitor în a-și îndeplini obligația fără pierderi sau pentru creditor în a accepta prestația, deoarece circumstanțele schimbate fac ca prestația să își piardă valoarea sau utilitatea¹⁴⁰.

În cazul impreviziunii, părțile trebuie să negocieze adaptarea contractului într-un mod rezonabil și echitabil. Negocierea nu garantează însă că se va ajunge la un acord (fiind utilizat verbul „a încerca”), ci presupune doar efortul de a găsi o soluție. Dacă părțile ajung la o înțelegere, contractul va fi adaptat de comun acord. Dacă nu, instanța poate decide fie adaptarea contractului pentru a distribui echitabil pierderile și beneficiile, fie încetarea contractului în condițiile stabilite de aceasta¹⁴¹.

V.2. *Sententia*

Filozofii au fost primii care au atras atenția asupra schimbării circumstanțelor și astfel au semănat sămânța pentru clausula *rebus sic stantibus*. „*Omnia esse debent eadem, quae fuerunt, cum*

¹³⁸ *Idem*.

¹³⁹ L. Bejan, C. Codrea, *Clarviziunea în drept – de la „faptul prințului” la „capriciile naturii”*, p. 8, disponibil la https://www.centrulrobertianum.ro/cercul-de-hermeneutica-juridica/res/prelectiuni/Lavinia_Bejan_Codrin_Codrea_Clarviziunea_in_drept_De_la_faptul_prințului_la_capriciile_naturii.pdf, accesat la data de 13.05.2024.

¹⁴⁰ D. Holban, M. Irineu, *art. cit.*, p. 18.

¹⁴¹ *Idem*.

promitterem, ut promittentis fidem teneas . . .”: această propoziție generală, care urma să fie citată iar și iar, fusese formulată inițial de Seneca. La fel de influent a fost exemplul sabiei care nu trebuie returnată unui depozitar care a devenit nebun. Acesta își are originea de la Cicero, în *De officiis* („*Si gladium quis apud te sana mente deposuerit, repetat insaniens, reddere peccatum sit, officium non reddere*”) și a fost preluat de Sfântul Augustin¹⁴². Textul Sfântului Augustin, la rândul său, a fost încorporat în *Decretum Gratiani*. Acesta a fost o glosă la acest canon care a devenit punctul de plecare real pentru doctrina medievală a clauzei — căci afirmă destul de categoric: „*...semper subintellegitur haec conditio, si res in eodem statu manserit*”.

Din punct de vedere psihologic, Mircea Djuvara afirmă că „voința rămâne astfel minimă, față de efectele juridice pe care actul le produce”¹⁴³. Este posibil să cunoaștem voința altuia? În contracte, se presupune că două voințe coincid, dar cum putem ști ce gândește celălalt? Conștiința și gândurile noastre sunt extrem de intime și ascunse. Le putem comunica indirect prin acțiuni și cuvinte, dar nu există un contact direct între conștiințe. Aceasta este tragedia vieții: trăim izolați și neînțeleși. Filosoful Leibniz afirmă că fiecare om este ca o monadă, fără uși și ferestre, un mormânt închis. Cuvintele nu pot exprima pe deplin stările noastre sufletești. Singurele modalități de contact sunt cuvântul și, în cazuri rare, arta. Dreptul pretinde însă că putem cunoaște perfect intențiile altuia și își bazează întreaga structură pe această cunoaștere, ceea ce este o eroare evidentă, deoarece intenția exactă a unei persoane rămâne un mister pentru ceilalți¹⁴⁴. Acesta își susține afirmația prin următorul exemplu: dacă, la momentul încheierii unui contract, prețul obiectului era unul și ulterior prețul crește semnificativ, astfel încât executarea contractului ar deveni excesiv de oneroasă pentru debitor, unele legislații modifică efectele contractului pentru a proteja debitorul. În legislația noastră, există prevederi privind teoria impreviziunii. De exemplu, în legea chiriilor, prestațiile proprietarilor, precum căldura și iluminatul, în cazul în care a operat tacita relocațiune, sunt ajustate conform prețurilor curente ale pieței. Aceasta arată că voința părților la momentul contractării nu este întotdeauna determinantă în evaluarea juridică a unui act.

Din punct de vedere logico-juridic, propunem analiza impreviziunii, printr-o schemă regăsită în literatura juridică de specialitate corespunzătoare domeniului logicii juridice, pentru a-i înțelege substraturile. Așa cum am menționat anterior, impreviziunea este o veritabilă excepție de la principiul *pacta sunt servanda*. Dacă este să ne referim la relația $R =$ poate invoca impreviziunea, x fiind debitorul și y creditorul, pe baza celor definite precedent, se pune problema dacă R este asimetrică sau simetrică (simetrică însemnând că relația dintre antecedentul x și secventul y este

¹⁴² R. Zimmermann, *The Law...*, op. cit., p. 579.

¹⁴³ M. Djuvara, *Teoria generală a dreptului (Enciclopedia juridică) – Drept rațional, izvoare și drept pozitiv*, Editura All, București, 1995, p. 186.

¹⁴⁴ *Ibidem*, pp. 186-187.

valabilă și în sens invers). Acest aspect a fost subiectul unor dezbateri doctrinare, deoarece a fost susținut faptul că *R* ar trebui să fie o relație simetrică, având la bază motivul că posibilitatea invocării impreviziunii trebuie să fie recunoscută atât debitorului cât și creditorului (sau așa cum este denumit în BGB „*benachteiligte Teil*”¹⁴⁵, care s-ar traduce parte dezavantajată). Cu toate acestea, având în vedere art. 1271 din Codul civil actual, numai debitorului îi este recunoscută această facultate, fapt ce s-ar traduce, din punct de vedere logic, în $Rxy \supset Ryx$ (relația este asimetrică), *x* fiind debitorul lui *y*, *Ryx* nefiind valabilă deoarece art. 1271 nu recunoaște, în mod expres, și creditorului posibilitatea invocării impreviziunii¹⁴⁶.

V.3. *Sensus*

Instrumente și modalități de adaptare la schimbările sociale, „de revenire de pe urma unei crize social-politice, economice sunt prezente ca trăsături necesare și (...) esențiale fiecărei culturi”¹⁴⁷. Luând în considerare faptul că părțile contractului, la momentul perfectării acestuia, au posibilitatea anticipării eventualelor schimbări ale circumstanțelor, generate de către evenimente neprevăzute (clauze cuprinse în contract, e.g. clauza de *hardship*, clauza de indexare), opinăm în sensul în care legiuitorul a urmărit, prin reglementarea cuprinsă în art. 1271 din Codul civil actual, valorizarea principiului *favor contractus* și protecția părților prin promovarea preceptelor inerente noțiunii de *contractual justice*, specifice principalei surse de inspirație a acestui articol, Principiilor dreptului european al contractelor¹⁴⁸. În consecință, este consacrată o modalitate judiciară de restabilire a echilibrului contractual, care nu înlătură aplicarea principiilor libertății contractuale și al forței obligatorii a contractului, ci simultan, ocrotește partea care dispune de o putere de negociere mai redusă, situație care reclamă intervenția providențială a judecătorului numai în subsidiar față de principala opțiune, și anume renegocierea contractului în vederea refacerii echilibrului inițial.

VI. *Sextum opponam et quaestio*

VI. 1. *Pro auctoritas*

¹⁴⁵ Art. 313, alin. (3), BGB.

¹⁴⁶ C. Codrea, *op. cit.*, p. 240.

¹⁴⁷ V. Bărbat, *op. cit.*, p. 33.

¹⁴⁸ L. Bejan, C. Codrea, *art. cit.*, p. 11.

În sprijinul adoptării tezelor impreviziunii au fost invocate numeroase argumente: în primul rând clauza *rebus sic stantibus* este implicată, adică părțile au convenit sub condiția tacită că situația economică existentă la momentul încheierii contractului se va menține pe toată durata executării acestuia. Astfel, revizuirea judiciară a contractelor „corespunde voinței prezumate a părților contractante”¹⁴⁹; în al doilea rând, toate contractele trebuie executate cu bună-credință și în conformitate cu echitatea (conform art. 970 din vechiul Cod civil). Solicitarea executării unui contract care a devenit ruinător pentru cealaltă parte este contrară bunei-credințe și echității sau reprezintă un abuz de drept; de asemenea, obligarea debitorului să execute o prestație devenită exagerat de oneroasă ar avea ca efect îmbogățirea fără justă cauză a creditorului; în fine, împrejurările care determină dezechilibrul grav dintre prestațiile părților, fiind obiective, imprevizibile, inevitabile și externe voinței părților, pot fi asimilate forței majore, având efect liberator pentru debitor.

VI. 2. *Contra auctoritas*

Cu toate acestea, împotriva teoriei impreviziunii au fost formulate numeroase argumente (inspirate din sistemul de drept francez), cum ar fi: existența clauzei implicite *rebus sic stantibus* este considerată neconformă cu realitatea. În contractele cu executare succesivă sau cu un termen de executare, fără clauze de indexare sau revizuire, părțile își asumă riscurile fluctuațiilor; buna-credință și echitatea sunt reguli de interpretare a clauzelor îndoielnice sau de completare a lacunelor contractului, iar judecătorul nu poate recurge la aceste principii în prezența unor clauze exprese și clare; solicitarea creditorului de a obliga debitorul să execute contractul valabil încheiat nu este un abuz de drept, deoarece convențiile au putere de lege între părți și trebuie executate conform principiului *pacta sunt servanda*; conceptul de forță majoră nu poate fi invocat, deoarece acesta implică o imposibilitate absolută de executare a contractului, în timp ce impreviziunea se referă la dificultăți mari de executare, dar nu la imposibilitate; avantajele economice obținute de o parte ca urmare a dezechilibrului dintre prestații nu constituie o îmbogățire fără justă cauză, deoarece ele sunt justificate prin contract și forța sa obligatorie¹⁵⁰.

Mult timp, doctrina juridică și practica judiciară din România au considerat că instanțele nu sunt competente să revizuiască contractele pe motiv de impreviziune, bazându-se pe principiul nominalismului monetar. Conform acestui principiu, în obligațiile pecuniare, valoarea nominală a

¹⁴⁹ I. Albu, A. Man, *Utilitatea terminologiei juridice latine, cu referire specială la adagiile „pacta sunt servanda” și „rebus sic stantibus”*, în *Dreptul*, nr. 2/1996, pp. 20-27.

¹⁵⁰ L. Popa, I.-F. Popa, S. I. Vidu, *Drept...*, op. cit., p. 137.

banilor rămâne neschimbată chiar dacă puterea lor de cumpărare se modifică până la scadența datoriei, obligând debitorul să plătească suma nominalizată în contract. Deși unii autori au susținut necesitatea aplicării impreviziunii în anumite situații, opinia majoritară era că revizuirea judiciară a contractelor pentru impreviziune nu era aplicabilă¹⁵¹.

VI. 3. *Dicta*

În realitate, soluția promovată de art. 1271 din Codul civil român actual, similar cu celelalte texte corespunzătoare impreviziunii din BGB, respectiv din *Code civil français* (chiar și în vechiul drept civil al acestor sisteme de drept), nu determină o confruntare între aplicarea principiului *pacta sunt servanda* și teoria impreviziunii. Dacă luăm în considerare *modus operandi*-ul adaptării contractului pentru impreviziune în toate cele trei sisteme de drept supuse analizei de față, constatăm faptul că aplicarea revizuirii contractului pentru impreviziune nu exclude din procesul său aplicarea principiului forței obligatorii a contractului.

Dimpotrivă adoptarea și aplicarea teoriei impreviziunii cu scopul refacerii echilibrului contractual pe cale judecătorească oferă o sporită siguranță raportului juridic contractual, prin urmărirea salvagădării acestuia în fața oricăror primejdii neprevăzute și prejudiciabile pentru părți. Mai mult decât atât, în acest sens, principiul *pacta sunt servanda* este respectat pe întreg parcursul desfășurării și îndeplinirii obligației preliminare a renegocierii contractului de către părți, iar intervenția judecătorului are menirea de a minimaliza eventualele prejudicii suportate, în condiții injuste, de către părțile contractului, nicidecum de a modifica intempestiv, în mod substanțial, acordul de voințe al părților contractului.

VII. – *Septimum queram, brocardum et de lege ferenda*

Prin reglementarea impreviziunii, în art. 1271 din Codul civil român, ca temei pentru revizuirea judecătorească a contractului, concomitent, ca excepție de la principiul *pacta sunt servanda*, în condițiile mai sus expuse și prin consacarea prevalenței adaptării convenționale față de cea judecătorească, este conturat un sistem de aplicare al teoriei impreviziunii similar, în ceea ce privește elementele sale esențiale, cu cel din majoritatea reglementărilor europene și din cele mai importante sisteme de drept din familia romano-germanică, în materie de impreviziune. Prin

¹⁵¹ L. Pop, I.-F. Popa, S. I. Vidu, *Drept...*, op. cit., p. 137.

urmare, adaptarea contractului, indiferent de felul acesteia, reprezintă excepția de la forța obligatorie a contractului, în măsura în care dezechilibrul contractual este evident injust, contrar exigențelor impuse de îndeplinirea obligațiilor potrivit valorilor *bona fides* și *aequitas*. Astfel, intervenția judecătorului în refacerea echilibrului rupt de efectele circumstanțelor neprevăzute de către părți în momentul perfectării contractului vine tocmai în sprijinirea și promovarea spiritului acestor două valori juridico-morale în dinamica raportului contractual dezechilibrat (*i.e.* împărțirea între părți a pierderilor și a beneficiilor, respectiv rezilierea cu scopul minimalizării prejudiciilor produse de către evenimentul imprevizibil).

Suntem de părere că, *de lege ferenda*, pentru a oferi un instrument adecvat desăvârșirii dezideratelor salvagădării contractului și ale justiției contractuale, puterea de apreciere și libertatea judecătorului în operațiunea judiciară a adaptării contractului ar trebui extinsă, în sensul investirii acestuia cu puterea de a adăuga clauze contractului a cărui adaptare o realizează, în virtutea sapienței sale jurisprudențiale, care să distribuie echitabil *ex tunc* eventualele riscuri ale contractului adaptat, cum ar fi cazul instituirii unor garanții reale în beneficiul părții dezavantajate de schimbarea circumstanțelor avute în vedere la încheierea contractului. O asemenea soluție nu ar reprezenta constituirea unui intervenționism exagerat din partea judecătorului investit cu soluționarea unei cereri de adaptare a contractului pentru impreviziune întrucât nimic nu oprește părțile să convină, oricând, prin *mutuus dissensus* încetarea contractului, în eventualitatea în care nu ar găsi utilă sau suficientă pentru refacerea echilibrului contractual instituirea unei garanții. De asemenea, regulile de drept cuprinse în norma juridică a articolului 1271 din Codul civil actual ar putea fi complinite cu potențiala prerogativă a părților de a recurge la jurisdicția arbitrală pentru revizuirea contractului pe fondul impreviziunii, prin mijloace convenționale, prin clauze de arbitraj convenite la momentul încheierii contractului, ori printr-un consens ulterior acestui moment¹⁵².

¹⁵² Propunere *de lege ferenda* la care am ajuns în urma unor dezbateri cu profesorii coordonatori și participanții în cadrul ședinței Cercului de Hermeneutică Organică din cadrul Centrului Robertianum de Drept Privat European, din data de 22 aprilie 2024.

Bibliografie

I. Lucrări cu caracter general: Tratate, cursuri, monografii:

1. Almășan, A., *Drept civil. Dinamica obligațiilor*, Editura Hamangiu, București, 2018.
2. Baias, F. A., Chelaru, E., Constantinovici, R., Macovei, I. (coord.), *Codul civil. Comentariu pe articole, Editura a 3-a*, Editura C.H. Beck, București, 2021.
3. Bărbat, V. V., *Adaptarea contractului în dreptul românesc și în dreptul comparat*, Editura Universul Juridic, București, 2022.
4. Beleiu, G., *Drept civil român. Introducere în dreptul civil. Subiectele dreptului civil*, Editura Casa de editură și presă „Șansa” S.R.L., București, 1993.
5. Bob, M. D., *Obligația contractuală în dreptul roman cu trimiteri comparative la Codul civil*, Editura Universul Juridic, București, 2015.
6. Bonciog, A., *Curs de drept privat comparat*, Editura Universul Juridic, București, 2010.
7. Brunner, C., *Force Majeure and Hardship under General Contract Principles: Exemption for Non-performance in International Arbitration*, Editura Kluwer Law International, 2009.
8. Burdick, W. L., *The principles of Roman law and their relation to modern law*, Editura The Lawbook Exchange, Ltd., Clark, New York, 2012.
9. van Caenegem, R. C., *European Law in the Past and the Future. Unity and Diversity over Two Millennia*, Editura Cambridge University Press, Cambridge, 2002.
10. Cantacuzino, M., *Elementele dreptului civil*, Editura ALL Educational, București, 1998.
11. Ciucă, V. M., *Drept privat comparat. Lecțiuni. Vol. I. Prolegomene*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, Iași, 2019.
12. Ciucă, V. M., *Drept roman. Lecțiuni. Ediția a II-a, addenda, corrigenda et incrementa, Vol. II*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, Iași, 2014.
13. Ciucă, V. M. (coord.), Damșa, L., Durac, G., Rawlings, T., Stoica, D., Vârnav, M., *Lecții de drept privat comparat. Vol. II. Instituții în dreptul privat comparat. Putere judiciară, jurisdicții și acțiuni*, Editura Fundației Axis, Iași, 2005.
14. Ciucă, V. M., Macovei, C., Panainte, S. (coord.), *Școala dreptului organic, Vol. 1*, Editura Junimea, Iași, 2007.
15. Codrea, C., *Logică juridică. Curs universitar*, Editura Hamangiu, București, 2023.
16. Colin, A., Capitant, H., *Cours élémentaire de droit civil français, Tome deuxième, Septième Édition, Entièrement refondue*, Editura Librairie Dalloz, Paris, 1932.

17. Deak, F., Bîrsan, C., Beleiu, G. (coord.), *Instituții de drept civil. Curs selectiv pentru licență*, Editura EDIT PRESS MIHAELA S.R.L., București, 1999.
18. Deshayes, O., Genicon, T., Laithier, Y.-M., *Réforme du droit des contrats. Du régime général et de la preuve des obligations. Commentaire article par article*, Editura LexisNexis, Paris, 2016.
19. Djuvara, M., *Teoria generală a dreptului (Enciclopedia juridică) – Drept rațional, izvoare și drept pozitiv*, Editura All, București, 1995.
20. Dzhekshenova, A., *The doctrine of Change of Circumstances: Comparative study of US, German and Kyrgyz Law*, Editura Central European University, Budapesta, 2019.
21. Hanga, V., Bob, M. D., *Curs de drept privat roman - Ediția a IV-a, revizuită și adăugită*, Editura Universul Juridic, București, 2011.
22. Hamangiu, C., Rosetti-Bălănescu, I., Băicoianu, A., *Tratat de drept civil român. Volumul II*, Editura ALL, București, 1997.
23. *Instituțiile lui Justinian*, trad. și note de V. Hanga, M. D. Bob, Editura Universul Juridic, București, 2009.
24. Jakotă, M. V., *Drept roman, vol. II*, Editura Fundației „Chemarea”, Iași, 1993.
25. Malaurie, P., *Antologia gândirii juridice*, trad. de Doina Jela-Despois, Editura Humanitas, București, 1997.
26. Malaurie, P., Aynès, L., Stoffel-Munck, P., *Droit des obligations*, Editura LGDJ, Paris, 2022.
27. May, G., *Éléments de droit romain, à l'usage des étudiants des Facultés de droit. Neuvième Edition*, Librairie de la Société du Recueil, Paris, 1907.
28. Nicolae, M., *Drept civil. Teoria generală. Vol. II. Teoria drepturilor subiective civile*, Editura Solomon, București, 2018.
29. Planiol, M., *Traité élémentaire de droit civil, Conforme au programme officiel des Facultés de Droit, Huitième Édition, Tome deuxième*, Editura Librairie Générale de Droit & de Jurisprudence, Paris, 1921.
30. Pop, L., Popa, I.-F., Vidu, S. I., *Drept civil. Obligațiile. Ediția a II-a, revizuită și adăugită*, Editura Universul Juridic, București, 2020.
31. Pop, L., Popa, I.-F., Vidu, S. I., *Tratat elementar de drept civil. Obligațiile*, Editura Universul Juridic, București, 2012.
32. Ripert, G., Boulanger, J., *Traité élémentaire de droit civil de Marcel Planiol, revu et complété, Deuxième Édition, Tome deuxième*, Editura Librairie Générale de Droit et de Jurisprudence, Paris, 1947.
33. Safta-Romano, E., *Drept civil. Obligații. Curs teoretic și practic*, Editura Neuron, Focșani, 1996.

34. Soergel, H., Siebert, W., *Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen*, Editura W. Kohlhammer, Stuttgart, 1959.
35. Terré, F., Simler, P., Lequette, Y., Chénéde, F., *Droit civil. Les obligations, 12e édition*, Editura Dalloz, Paris, 2019.
36. Toma din Aquino, *Summa theologica. Volumul III (IIa IIae)*, trad. de Laura-Maria Popoviciu, Editura Polirom, Iași, 2016.
37. Ungureanu, C. T., *Dreptul comerțului internațional*, Editura Hamangiu, București, 2018.
38. Vasilescu, P., *Drept civil. Obligații. Ediția a 3-a revizuită*, Editura Hamangiu, București, 2024.
39. Zimmerman, R., *The Law of Obligations. Roman Foundations of the Civilian Tradition*, Editura Julia & CO, Cape Town, Wetton, Johannesburg, 1992.
40. Zimmermann, R., *The New German Law of Obligations: Historical and Comparative Perspectives*, Editura Oxford University Press, New York, 2012.

II. Lucrări cu caracter special: Articole, studii:

1. Albu, I., Man, A., *Utilitatea terminologiei juridice latine, cu referire specială la adagiile „pacta sunt servanda” și „rebus sic standibus”*, în *Dreptul*, nr. 2/1996.
2. Bejan, L., Codrea, C., *Clarviziunea în drept – de la „faptul prințului” la „capriciile naturii”*, disponibil la https://www.centrulrobertianum.ro/cercul-de-hermeneutica-juridica/res/prelectiuni/Lavinia_Bejan_Codrin_Codrea_Clarviziunea_in_drept_De_la_faptul_printului_la_capriciile_naturii.pdf.
3. Bob, A., *Impreviziunea și clauzele contractuale menite să înlăture efectele sale*, în *Universul Juridic*, nr.2/2017, disponibil la <https://lege5.ro/App/Document/ge3dinjrgy3q/impreviziunea-si-clauzele-contractuale-menite-sa-inlature-efectele-sale - N1>.
4. Druță, M.A., *Particularitățile impreviziunii în contractele cu titlul gratuit și specialitățile revizuirii acestora*, în *Universul Juridic*, nr. 2/2022, disponibil online la: https://lege5.ro/App/Document/geydqmbyge3tk/particularitatile-impreviziunii-in-contractele-cu-titul-gratuit-si-specialitatile-revizuirii-acestora - google_vignette.
5. Hay, P., *Frustration and its Solution in German Law*, în *The American Journal of Comparative Law*, vol. 10, nr. 4/1961.
6. Holban, D., Irineu, M., *Impreviziunea. ”Pictogramele” hazardului avantajului injust și emoțiile Invidiei romane*, disponibil la https://www.centrulrobertianum.ro/cercul-de-hermeneutica-juridica/res/prelectiuni/Diana_Holban_Irineu_Martincu - Impreviziunea.pdf.

7. Kovac, M., Poncibo, C., *Towards a Theory of Imprévision in the EU?* în *European Review of Contract Law*, vol. 14, nr. 4/ 2018.
8. Meinecke, J., *Frustration in The West German Law Of Contract*, în *Irish Jurist*, vol. 13, nr.1/1978.
9. Pichonnaz, P., *From Clausula Rebus Sic Stantibus To Hardship: Aspects of the Evolution of the Judge's Role*, în *Fundamina*, nr.1/2011.
10. Rösler, H., *Change of Circumstances*, disponibil la https://max-eup2012.mpipriv.de/index.php/Change_of_Circumstances.
11. Rowan, S., *The new French law of contract*, p. 13 în *International & Comparative Law Quarterly*, 2017, disponibil la https://eprints.lse.ac.uk/75815/1/Rowan_New%20French%20law_2017.pdf.
12. Stoffel-Munck, P., *L'imprévision et la réforme des effets du contrat*, în *Revue des contrats*, N° Hors-série, din 01.04.2016
13. Wehberg, H., *Pacta sunt servanda*, 53 *AJIL* 1959, pp. 776-777, disponibil la https://www.trans-lex.org/129500/_/%20wehberg-hans-pacta-sunt-servanda-53-ajil-1959-at-775/.

III. Resurse legislative:

1. *Code Napoleon, édition originale et seule officielle*, L'Imprimerie Impériale, Paris, 1807.

IV. Jurisprudență:

1. Bundesgerichtshof Urt. v. 16.01.1953, Az.: I ZR 42/52.
2. Reichsgericht Urt. v. 03.02.1922, Az.: Rep. II. 640/21.

V. Site-uri web:

1. <https://www.legifrance.gouv.fr/>

